

Orta Sınıf Analizleri: Teorik Bir Yaklaşım¹ Middle Class Analysis: A Theoretical Approach

Cengizhan YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
cengizhan.yildirim817@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 30 Mayıs 2017
Düzeltilme Geliş 10 Haziran
2017
Kabul 15 Haziran 2017

Anahtar Kelimeler:

Orta Sınıf, Marx, Weber,
Wright, Goldthorpe

© 2017 PESA Tüm hakları
saklıdır

ÖZET

Sosyal bilimlerde çok az konu orta sınıf kadar ilgi çekmiştir. Her sosyal bilim kuşağı, orta sınıfı yeniden ve en bastan yorumlamakta ve açıklamaya çalıştığı herhangi bir konuyu bu sınıfla ilişkilendirmektedir. Bu durumun bir sebebi, orta sınıf tanımı üzerinde bir fikir birliğine henüz varılamamış olması ve birbirine alternatif çok sayıda tanımın olmasıdır. Orta sınıf tanımlamaları, bakış açısına göre değişmektedir. En çok tanımlama, yaşanan çevre ve yere, gelire ve yapılan işe göre olmaktadır. Ancak aynı kritere göre yapılan tanımlamalar arasında da, örneğin gelire göre tanımlarda orta sınıf gelirinin alt ve üst sınırı konusunda, bir fikir birliği yoktur. Bu sınır elbette zamana ve ülkeye göre değişecektir; ancak aynı ülke için aynı zaman diliminde de farklı sınırlar ortaya koyan çalışmalar vardır. Bu çalışmanın amacı günümüze kadar olan orta sınıf analizlerini teorik olarak incelemektir. Bu amaçla ilk olarak sanayi devrimine kadar olan dönemde orta sınıf ele alınacaktır. Ancak orta sınıflar her ne kadar Coğrafi keşiflerden sonra oluşmaya başlasa da esas olarak gündeme Sanayi Devriminden sonra gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda Marx ve Weber'in orta sınıf analizleri klasik orta sınıf analizleri olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde sınıf analizleri Marx ve Weber arasında bir yerde bulunduğundan, sınıf çalışmalarında bu iki düşünürü anlamak daha sonraki çalışmaları anlamada kolaylık sağlar. Daha sonra yeni orta sınıf analizleri olarak Wright ve Goldthorpe'un sınıf şemaları ele alınmıştır. Wright'in Marksist temelde, Goldthorpe'un da Weberci temelde oluşturdukları sınıf çalışmaları ve şemaları, hem birçok ampirik çalışmada kullanılmış hem de daha sonra oluşturulan sınıf şemalarına ilham kaynağı olmuştur.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 30 May 2017
Received in revised form 10
June 2017
Accepted 15 June 2017

© 2017 PESA All rights
reserved

ABSTRACT

In social sciences, very few subjects attracted interest as much as the middle class. Every social science generation interpret the middle class over again, and they associate the middle class every subject they analyzed. One reason for this is that there is not yet a consensus on the definition of middle class, and there are many alternatives to each other. The definitions of middle class change according to every perspectives. The most accepted definitions are according to residence, income, and jobs. However, among the definitions made according to the same criteria, there is no consensus on the upper and lower bounds of the middle class, for example income. This border, of course, will depend on time and country; however there are also studies that put different boundaries for the same country at the same time. The aim of this study is to examine the theoretical analysis of middle class. For this purpose, first we will analyze the middle classed up to Industrial Revolution. Although the middle classes started to emerge after Geographical Discoveries, they began to analyze mainly after the Industrial Revolution. In this context, Marx and Weber's middle-class analyzes is considered as classical middle class analyzes. Nowadays, due to class analyzes are located somewhere between Marx and Weber, it is easier to understand the later studies after understand them. Thereafter, the class schema of Wright and Goldthorpe is accepted as new middle class analyzes. Wright's Marxist and Goldthorpe's Weberian basis class studies and schemas is used many empiric analyses and also they are source of inspiration for new class schemas.

¹ Bu çalışma doktora tezinden türetilmiştir. Daha geniş bilgi ve karşılaştırma için buraya bakılabilir: Yıldırım, Cengizhan (2011) Neoliberal dönemde Türkiye'de orta sınıfın durumu. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

GİRİŞ

Sosyoloji biliminde çok az konu orta sınıf kadar ilgi çekmiştir. Her sosyal bilim kuşağı, Amerika'yı yeniden keşfedencesine, orta sınıfı yeniden ve en baştan yorumlamakta ve açıklamaya çalıştığı herhangi bir konuyu bu sınıfla ilişkilendirmektedir. Bu durumun bir sebebi, orta sınıf tanımı üzerinde bir fikir birliğine henüz varılamamış olması ve birbirine alternatif çok sayıda tanımın olmasıdır. Orta sınıf tanımlamaları, bakış açısına göre değişmektedir. En çok tanımlama, yaşanılan çevre ve yere, gelire ve yapılan işe göre olmaktadır. Ancak aynı kritere göre yapılan tanımlamalar arasında da, örneğin gelire göre tanımlarda orta sınıf gelirinin alt ve üst sınırı konusunda, bir fikir birliği yoktur. Bu sınır elbette zamana ve ülkeye göre değişecektir; ancak aynı ülke için aynı zaman diliminde de farklı sınırlar ortaya koyan çalışmalar vardır.

Bu konuyu ele alan yazarların siyasi düşünce farklılıklarına ilave olarak, çok heterojen bir yapıya sahip olması, orta sınıf hakkında çok fazla fikir ayrılığı olmasının bir diğer nedenidir. Üst düzey yöneticiler, doktorlar, yargıçlar, avukatlar, öğretmenler, öğretim üyeleri bu sınıfta yer almaktadır. Bu zorluğu aşmak için orta sınıf bazen, üst-orta ve alt-orta olmak şeklinde alt gruplara ayrılır. Goldthorpe üst-orta sınıf yerine "hizmet sınıfı" kavramını kullanmaktadır. Bu grupta profesyoneller,² "prestijli" işler yer almaktadır. Alt-orta sınıfta, büro elemanları, öğretmenler, hemşireler, satış temsilcileri vb. meslekler yer almaktadır.

"Ortak gruplar"ın yükselmesi ilk olarak 19. yüzyıldaki gözlemcilerin dikkatini çekmiştir. Heterojenliği ifade etmek için çoğul olarak "orta sınıflar" kavramı kullanılmıştır. Ancak daha sonra orta sınıfı ifade etmek için yeni kavramlar icat edilmiştir: yeni küçük burjuva, yeni işçi sınıfı, hizmet sınıfı, profesyonel sınıf, yeni orta sınıf, maaşlı orta sınıf ve yönetici sınıf.

Bu çalışmanın amacı günümüze kadar olan orta sınıf analizlerini teorik olarak incelemektir. Bu amaçla ilk olarak, birinci bölümde sanayi devrimine kadar olan dönemde orta sınıf ele alınacaktır. Ancak orta sınıflar her ne kadar Coğrafi Keşiflerden sonra oluşmaya başlasa da esas olarak gündeme Sanayi Devriminden sonra gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, ikinci bölümde Marx ve Weber'in orta sınıf analizleri klasik orta sınıf analizleri olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde sınıf analizleri Marx ve Weber arasında bir yerde bulunduğundan, sınıf çalışmalarında bu iki düşünürü anlamak daha sonraki çalışmaları anlamada kolaylık sağlar. Daha sonra, üçüncü bölümde yeni orta sınıf analizleri olarak Wright ve Goldthorpe'un sınıf şemaları ele alınmıştır. Wright'ın Marksist temelde, Goldthorpe'un da Weberci temelde oluşturdukları sınıf çalışmaları ve şemaları, hem birçok ampirik çalışmada kullanılmış hem de daha sonra oluşturulan sınıf şemalarına ilham kaynağı olmuştur.

1. Sanayi Devrimi'ne Kadar Olan Dönemde Sınıf Anlayışı

Sosyal tabakalaşma ve sınıf, eşitsizlik sonucu ortaya çıkan kavramlardır. Eşitsizlik, bütün toplumlarda rastlanan bir olgudur. Yaş, cinsiyet, din, dil, ırk, etnik köken, meslek, gelir, servet, eğitim düzeyi vb. olgular eşitsizliğin belirleyicilerindedir. Bu olgulara dayanarak bazı insanlar, aynı toplumdaki bazı insanlara göre farklı statüler elde edebilirler. "Farklı insan grupları arasında meydana gelmiş eşitsizlikler" olarak tanımlanan sosyal tabakalaşma, bu eşitsizlikleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Eşitsizlik ve sosyal tabakalaşma birçok toplum tarafından doğal olarak algılanmıştır. Örneğin toplumsal işbölümü ve sosyal tabakalaşmanın olmadığı toplumların "Barbar" olarak isimlendirildiği Eski Yunan'da yaşayan Aristo'ya göre toplumda kölelerin ve özgür insanların olması ve toplumun bazı üyelerinin daha baskın olması son derece doğaldı. Eğer eşitsizlik doğal ise daha ötesini araştırmanın da bir anlamı yoktu (Crompton, 1994: 1).

Kast sisteminde de eşitsizlik doğal algılanmaktadır. Bu sistem, aralarında kesinlikle geçiş olmayan farklı tabakalardan oluşur ve en önemli meşruiyet kaynağı yeniden doğuşa inanılan Hindu inancıdır. Kendi kastında üzerine düşen görevleri yapmayanlar sonraki hayatında daha aşağı bir kastta yaşayacaktır, üzerine düşenleri yapanlar ise daha üst bir kastta yaşama imkanına kavuşacaktır (Ergil, 1994: 97-98). Kast sistemi Hint toplumu ile özdeşleşmiştir; ancak değişik toplumlarda değişik uygulama biçimleri de görülmüştür.

² Bu kavram gerek Türkçede gerek İngilizcede birçok manada kullanılmaktadır. Bu çalışmada profesyonel ile anlatılmak istenen, akademik anlamda doktora gibi bir unvanı olan veya çok spesifik bir alanda bilgi sahibi olan veya yüksek vasıf gerektiren işlerde çalışmakta olan veya serbest meslek erbabı kişilerdir.

Feodal Sistem’de de tıpkı Hindu inancında olduğu gibi katmanlaşma, din ve ahlaki değerler tarafından desteklenmiştir. Bu sistemde hiyerarşiyi belirleyen toprak sahipliği idi. Aristokrasi, toprağa sahip olan asil sınıftı; köylüler ise onların toprağını işleyen ve doğal olarak geliri onlarla bölüşen kesimdi. Din adamları bu sisteme meşruiyet kazandıran en önemli sınıftı; çünkü toprak sahipliğine dayalı bu düzenin Tanrı tarafından ortaya konulduğunu savunuyorlardı (Crompton, 1994: 1). Ayrıca bu toplumda zenaatkarlar ve tüccarlar da bulunmaktaydı.

Aydınlanma Çağı filozofları da eşitsizliği toplumsal işleyiş açısından doğal ve kaçınılmaz olarak gördüler. “Çiftçiler” ve “zenaatkarlar” üretmeli, “tüccarlar” piyasaya sürmeli ve bir katman da “yönetim” işini üstlenmeliydi. Hobbes’a göre doğal yaşam iğrenç, uygarlıktan uzak (brutish) ve kısaydı; her insanın diğerine karşı savaşma isteği duyması sınıfların varlığını gerekli kılıyordu. Bu sorunun çözümü devletlerin varlığında idi, devletler olmazsa kaos kaçınılmazdı. Locke, varlığı kaçınılmaz olan devletle yaşamak için doğal haklar olan özgürlük ve mülkiyet haklarını korumayı insanlık adına en önemli görev olarak belirlemekteydi; özel mülkiyet varsa eşitsizlik de vardı. Rousseau’ya göre, insanoğlu özgür doğmakta; ancak daha sonra her yerini prangalar kaplamaktaydı. Mutlak eşitliğe ulaşamayacağını söylemese de doğrudan demokrasiye vurgu yaparak vatandaşlara siyaset yoluyla bireysel haklarına sahip çıkmalarını tavsiye etmekteydi; yani devlet yine kaçınılmaz olarak var olacaktı (Crompton, 1994: 3). Bir başka önemli düşünür John Stuart Mill, sınıfların kalıtsal olarak belirlendiği dönemin hızla geride kaldığını belirterek, hiyerarşinin performansına göre belirlenmeye başladığını söylüyordu (Erikson ve Goldthorpe, 1993: 29).

Yılların birikimiyle oluşmuş ve eşitsizliği haklı çıkararak, hatta gerekli gösteren bu anlayış, Sanayi Devrimi’nden sonra da kullanışlı olduğundan tamamen reddedilmemiştir. Eşitsizlik doğal ise, tekel, düşük ücret, serbest piyasa, serbest ticaret gibi kapitalizm için elzem olan olgular da doğaldı. Klasik Okul iktisatçıları, yoksulluğun insanı çalışmaya sevk ettiğini söylemişler ve yoksulluk yasaları, asgari ücret gibi düzenlemelere amansız karşı çıkmışlardır. Ancak Klasik Okul’dan hemen sonra hem eylemsel hem de düşünsel olarak bu doğallık (başta Marx olmak üzere) sorgulanmaya başlanacak ve bütün insanların iktisadi ve siyasi olarak eşit doğduğu dillendirilmeye başlanacaktı.

Türk toplumlarında da, Oğuzlardan itibaren, en tepede padişahın daha sonra da toplumu yönetenlerin olduğu bir sosyal tabakalaşma görülmüştür; ancak bu katmanlar arası geçiş özellikle savaşlarda gösterilen başarılarla bağlı olarak köleleri de kapsayacak şekilde mümkündür (Mardin, 1967: 113-115). Ulaşamayacak olan tek makam padişahlıktır. Bu tip sosyal tabakalaşma Türkler İslam’a girdikten sonra devam etmiştir; ancak bu aşamadan sonra bürokrasi mevcut tabakalara eklenmiş ve bazı önemli değişikliklere beraber Aristo’nun üç katmanlı sınıf yapısına³ doğru geçilmiştir. Farabi, Tusi, Diwani gibi İslam düşünürleri, Aristo’nun oluşturduğu sınıf yapısını kendi toplumlarına uyarlamışlardır.⁴

2. Klasik Orta Sınıf Anlayışları: Marx ve Weber

2.1 Marx’a göre Orta Sınıf

Sınıf analizinin piri Karl Marx’tır; analizleri Weber’i ve birçok sosyal bilimciyi etkilemiş, günümüzde de etkilemeye devam etmektedir (Howe, 1992: 1). Marx’a göre eski orta sınıf (Marx’ın tabiriyle küçük burjuva)⁵, büyük burjuvalarla olan rekabete dayanamayarak yok olacak ve toplum burjuva ve proletarya olmak üzere iki sınıfa ayrılacaktı (Howe, 1992: 1; Burris, 1995: 18). İki sınıflı toplum yapısı, Marx’ın en çok bilinen görüşlerinden bir tanesidir.

Marx’ın çalışmalarının büyük bölümü sosyal tabakalaşma ve sınıf üzerinedir; ancak Marx ömrü vefa etmediğinden *sistemik* bir sınıf analizi meydana getirememiştir. El yazmaları tam da “bir sınıfı oluşturan nedir” sorusunu sorduktan sonra biter. Dolayısıyla Marx’ın sınıf analizi, yazdıklarının analiz edilmesiyle sonraki yazarlar tarafından tamamlanmaya çalışılmıştır; doğaldır ki bu durumda bir fikir birliği yoktur (Giddens, 2000: 260; Burris, 1995: 20-21).

Marx’a göre, sınıflı toplumun temelinde üretim araçlarının mülkiyeti yatar: üretim araçlarına sahip olanlar (sanayiciler ve kapitalistler) ve olmayanlar (proletarya). Bu iki sınıf arasında sürekli bir

³ Bu modele göre toplumda üst (idareciler ve siyasi güç sahipleri), orta (tacirler ve zenaatkarlar) ve alt (köylüler, esirler ve üreticiler) olmak üzere üç katman vardır.

⁴ Karpat, K. (15 Mart 2010). Osmanlı’dan Günümüze Orta Sınıflar, Siyaset ve Demokrasi. *Zaman Gazetesi*.

⁵ Eski orta sınıf ile küçük burjuva, zenaatkar ve kendi işinde çalışanlar kast edilmektedir. Yeni orta sınıf ile beyaz yakalılar gibi başkasının işinde çalışan; ancak belli bir seviyede yetki ve sorumluluk sahibi çalışanlar ifade edilmektedir.

mücadele vardır; çünkü üretim araçları sahipleri proletaryanın ürettiği değere el koyar. Marx, sınıf çatışmasını Komünist Manifesto'nun giriş cümlesinde tüm tarihe geneller: “Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir. Özgür ve köle, asil sınıf ve alt tabaka, efendi ve köylü, loca başkanı ve usta, iki kelimeyle ezen ve ezilen” (Marx, Engels, 1967: 79). Ancak Marx bazen işçi sınıfı, sermayedar ve toprak sahipleri diye üç sınıftan söz eder. Bazen geniş bir sınıf tanımı yapar, bazen de sınıfın tanımını daraltır. Dolayısıyla Marx'ın sınıf kavramı sanıldığı gibi açık ve basit değildir (Burke, 2005: 58).

Marx sınıfları analiz ederken sınıf bilincine çok önem verir. Bu sınıf bilinci sınıfların kendilerini konumlandırmasıyla ve karşılıklı durumlarını anlamasıyla ilgilidir. Benzer durumda olanların sınıf olması için ortak bir sınıf bilincine sahip olmaları gerekir. Aksi takdirde “bir patates çuvalı gibi, birbirine benzeyen ama ayrı ayrı olan bireyler veya aileler yığınınından ibaret” olurlar (Burke, 2005: 58). Bu sınıf bilinci kavramı, Marx'ın ardılları tarafından da sık sık vurgulanmıştır.

Marx'ın orta sınıf analizine gelince; Gilbert, Marx ve ardıllarının orta sınıfa bakış açısını şu başlıklar altında toplamıştır. *Birincisi*, orta sınıf yoktur veya en azından bu sınıf genişlemiyordur. Marx'a göre proletarya ve burjuva olmak üzere iki temel sınıfın var olduğunu daha önce belirtmiştik. Kapitalist toplumlarda orta sınıf tamamen yok olacaktır. *İkincisi*, orta katmanlar bir “sınıf” meydana getirmez; çünkü sınıf için bir sınıf bilinci gereklidir. Sosyal sınıfların esası, üretim araçlarının mülkiyeti ve karşılıklılık üzerine kuruludur. Üretim araçlarının sahipleri ve onlara emeklerini satan işçiler arasında sürekli bir mücadele vardır. Bir sınıfın kazancı, diğerinin kaybı anlamına gelir. Fakat bağımsız profesyoneller, memurlar, işyeri sahipleri, öğretmenler gibi meslek gruplarının bu sınıf mücadelesinde hangi safta olduğu belirli değildir. *Üçüncüsü*, orta sınıf bir sınıf bilincine sahip değildir. Orta sınıfın bazen işçi sınıfıyla bazen de üretim araçlarının sahipleri ile çıkar birliği içinde olması, bir sınıf bilincine kavuşmasını engeller (Gilbert, 2007: 10).

Marx, eski orta sınıfın kapitalist rekabete dayanamayarak ortadan kalkacağını söylemekle beraber, bazı orta sınıf mesleklerini şu şekilde saymıştır: uşaklar, askerler, denizciler, polisler, alt düzeydeki memurlar, seyisler, şaklabanlar, hokkabazlar, ücretsiz sanatçılar, müzisyenler, avukatlar, doktorlar, âlimler, öğretmenler, mucitler vb. (Marx, 1963: 218'den aktaran; Burris, 1995: 20). Dikkat edilirse bu mesleklerin hepsi kendi işinde çalışmaktadır ve üretim sürecine sadece kol güçlerini değil de yeteneklerini ya da zihinlerini katmaktadırlar. Üretim ölçeğinin büyümesi ya da küçülmesi bu mesleklerin yapısında herhangi bir değişiklik yapmaz. Marx bu meslekleri “orta sınıf” kabul etmekle beraber, burjuva ve proletarya söz konusu olduğu zaman vurgu yaptığı “sınıf” vurgusunu bu meslekler söz konusu olduğunda yapmaz. Başka bir deyişle, orta sınıfa burjuva ve proletarya kadar politik önem vermez. Orta tabakada heterojen gruplaşmalar vardır; ancak bunlar “sınıf” niteliği taşımaz. Orta sınıflar, orta burjuvazi, orta katman gibi birçok kelimeyi orta sınıf anlamına gelecek şekilde kullanır. (Burris, 1995: 20; Gilbert, 2007: 6). Marx, kimi zaman bu sınıfları geçici sınıflar olarak da isimlendirir.

Marx'ın orta katman hakkında yazdıkları hem çok azdır hem de açık değildir. Bir taraftan Marx, maaşlı orta sınıf üyelerini küçük burjuvaya benzetir ve mülksüz olduklarından ekonomik bağımlılık içinde olduğunu söyler. Bu sebeple proletarya kavramıyla açıklanabilirler. Ancak bir taraftan da burjuvanın uşakları diyerek maaşlı orta sınıfı kastetmektedir. Bunlar konum gereği kendilerini işçi sınıfından yukarıda görebilirler. Bu maaşlı üst kademe çalışanların ücretlerini kapitalist gelirden almaları onları burjuva tarafına itebilir (Burris, 1986: 324). Konumları çelişkilidir; kısmen maaşlı çalışan kısmen de kapitalisttirler. Mühendisler, bilim adamları gibi yönetici ve denetmen olarak çalışanlar, kendileri de bir tür işçi olmalarına rağmen, sömürünün artmasına neden olurlar (Burris, 1986: 323).

Toplumun sınıfsal olarak proletarya ve burjuva şeklinde iki kutba ayrılmaması devrime yönelik ilerlemeyi engelleyecek zorluklardan bir tanesidir. Toplumlar bu şekilde keskin olarak ikiye ayrılmaz; küçük burjuva, köylü sınıfı, ordu mensupları, din adamları, bilim çevreleri gibi insanlar çatışmaya girecek olan iki sınıfta da yer almazlar. Marx, işçiler ile kapitalistler-arazi sahipleri arasında yer alan mülksüz orta sınıfların da genişlediğinin farkına varmıştır. Orta sınıfların varlığı, toplumsal çatışmanın önünde bir engel teşkil edecektir. Toplumsal çatışmayı engelleyecek ikinci önemli unsur, egemen güçlerin sadece maddi üretim araçlarını değil, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarını da kontrol etmesidir (Edgell, 1998: 18-19).

Eski orta sınıfın azalacağı beklentisi tarihsel olarak doğrulanmıştır, gelişmiş ülkelerde küçük kapitalistlerin oranı özellikle 19. yüzyıldan itibaren diğer sınıflara göre azalmaktadır. Ancak bu azalış

Marx ve Marksistlerin beklentilerini gerçekleştirmemiştir. Eski orta sınıfın yerini yeni orta sınıf almıştır. Bu sınıf üretim araçlarına sahip olmamasına rağmen devrimci bir potansiyel göstermemektedir. Bu durum birçok Marksist yazarın anlamlandırmaya çalıştığı bir sorundur. Bu yazarlar orta sınıfı, ikiye ya da üçe bölerek bir kısmını burjuvaya bir kısmını da proletaryaya katarak, iki sınıflı toplum tahlilini devam ettirmek istemektedir (Giddens, 1981: 177-178).

2.2 Weber'e göre Orta Sınıf

Weber, sınıf hakkında en çok tartışmayı *İktisat ve Toplum* adlı eserinin IX. kısmının içinde yer alan "Politik Toplumdaki Güç Dağılımı: Sınıf, Statü, Parti" adlı 6. alt bölümünde yapar (926-940).⁶ Weber'in güç dağılımı kavramıyla anlatmak istediği toplumsal tabakalaşmadır; güç dağılımını belirleyen ise sınıf, statü ve parti kavramlarıdır. "Bir toplumdaki her türlü [iktisadi veya başka] yapı, güç dağılımını etkiler" (Weber, 1978: 926).

Weber'in terminolojisinde "[basit] topluluklar 'sınıf' değildir". Sınıftan söz edebilmek için bir grup insanın "*ortak yaşam şansı*"na sahip olması gerekir. Ortak yaşam şansını büyük ölçüde iktisadi çıkarlar ve mal ve emek piyasaları belirler. Bu 'sınıf durumu'dur. Sınıf durumunda, bireylerin sahip oldukları olanaklara göre yaşam şansını belirleyen piyasa çok önemli bir yere sahiptir. (Weber, 1978: 927-928); çünkü yaşam şansının belirleyicileri olan mülkiyet sahipliği (gayrimenkul değerler), özel yetenekler ve kıymetli varlıkların (menkul değerler) değerini piyasa belirler:⁷ "Sınıf durumu en sonunda bir piyasa durumudur" (Weber, 1978: 928)

Weber'in sınıfın belirleyicisi olarak birden fazla faktörü ortaya koymasının bir sonucu, kendisinin 'iktisadi sınıflar' dediği sınıf sayısının artmasıdır, iktisadi sınıflar birleşerek sosyal sınıfları oluşturur. Sosyal sınıflar artık piyasadaki iş durumuna göre belirlenmez, kısmen üretim araçlarının mülkiyeti kısmen de piyasa olanakları dört sınıflı bir toplumu meydana getirir:⁸

1. Büyük girişimciler ve büyük mülk sahipleri,
2. Küçük burjuva [eski orta sınıf],
3. Yetkili çalışanlar [yeni orta sınıf],
4. İşçi sınıfı.

Böylece Weber, eleştirdiği Marx'ın iki kutuplu sınıf yapısına karşı dört sınıflı toplum yapısına ulaşır. Bunlardan birisi, Marx'ın kapitalist rekabete dayanamayarak ortadan kaybolacağını söylediği küçük burjuva iken diğeri maaşlı orta sınıftır. Bu anlayıştan ötürü günümüz orta sınıf analizlerinin çoğunluğu Weber'e dayalıdır.

Weber'e göre en önemlisi olmakla beraber, piyasa olanakları sınıf yapısını tek başına belirlemez, statü grupları ve partiler de sınıf oluşumuna etki eder. Sınıfların içinde ortak hareket edilmesinde "ortak kökenleri, çıkarları ve hedefleri olduğu için bir arada olan bir grup birey" (Giddens, 2000: 263) olarak tanımlanan partiler, bir sınıf bilincinin oluşmasında da statü grupları çok önemlidir. Bir sınıfın üyelerinin sınıf bilinci gösterip göstermeyeceği birtakım şartlara bağlıdır: "sınıf bilinci genel kültürel durum ve özellikle sınıf konumunun nedenleri ve sonuçları arasındaki bağıntılar ile ilişkilidir" (Weber, 1978: 928-932). Değişik yaşam şansları, bireylerin ortak bir sınıf bilinci ile hareket etmesine yetmez, burada devreye partiler ve statü grupları girer.⁹

Sınıfların aksine statü grupları normal gruplardır. Tamamen iktisadi koşulların belirlediği "sınıf durumlarının" aksine, *statü durumu* pozitif veya negatif olsun belirli bir *itibarın* sosyal tahmini tarafından belirlenen insanların bütün tipik hayat bileşenleri tarafından oluşturulur. Bu itibar çoğunluk tarafından kabul edilen bütün niteliklerle ilişkilidir, tabi ki sınıf durumuyla iç içe geçmiştir. Statü açısından mülk sahipliği her zaman kabul edilmez; fakat uzun dönemde ve sıra dışı düzenlerde (regularity) kabul edilir. Komşuluk ilişkilerinde çoğu zaman daha zengin olan "reistir (chieftain)"; ancak bu sıklık sadece onursal bir tercihtir. Örneğin sözde modern demokrasilerde, birileri her zaman öncelikli statülerden mahrumdur (Weber, 1978: 932,

⁶ Weber'in sınıf anlayışının ortaya konması açısından, eserinin sınıfla ilgili alt başlıkları şu şekildedir: A) İktisadi olarak belirlenmiş güç ve statü düzeni. B) Sınıf durumunun piyasa durumu tarafından belirlenmesi. C) Sınıf çıkarından sosyal harekete. D) Sınıf mücadelesinin türleri. E) Statü itibarı. F) Etnik ayrımcılık ve Kast. G) Statü öncelikleri. H) İktisadi durumlar ve statü katmanlaşmasının etkileri. I) Partiler.

⁷ Breen, "Foundation of Neo-Weberian Class Analysis", <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, s. 1, Erişim Tarihi: 04.04.2010.

⁸ Breen, "Foundation of Neo-Weberian Class Analysis", <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, s. 2, Erişim Tarihi: 04.04.2010.

⁹ Breen, "Foundation of Neo-Weberian Class Analysis", <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, s. 1, Erişim Tarihi: 04.04.2010.

Weber (1978), eserinde statü ve sınıf kavramlarını daha uzun anlatmakla beraber, parti kavramını sadece bir sayfa anlatmıştır. Buna dayanarak Wright (2002: 2 nolu dipnot), Weber'in bu kısmı bitiremediğini söylemiştir.

vurgular metinde var).

Tabakalaşma, sadece üretim araçlarının sahipliğine göre belirlenmez; din, dil, ırk gibi etkenler de insanların sosyal tabakalaşmasında önemli rol oynarlar (Weber, 1978: 932-933). Beyaz insanların arasında azınlıkta kalan zenciler, İngiltere'deki Müslümanlar, Almanya'da yaşayan Türkler, kanarya sevenler gibi "spesifik bir yaşam tarzını benimseyen" insanlar, geliri ve yaşam koşulları ne olursa olsun kendi aralarında statü grubu oluşturabilirler. Çoğunlukla iktisadi durum tarafından belirlenen sınıfın aksine; toplumdaki pozisyonu gösteren statü; sosyal onur, prestij ve din gibi iktisadi olmayan unsurlar tarafından farklılaşmayı ifade eder. Weber'in statü grupları ile anlatmak istediği budur.

Weber, statü kavramını "toplumsal gruplara başkaları tarafından yüklenen toplumsal itibar ve saygınlık arasındaki farklılıkları" açıklamak için kullanır (Giddens, 2000: 263; Burke, 2005: 60). Statü, insanların kendi toplumsal konumlarını nasıl algıladıklarıyla ve bu konumun başkaları tarafından nasıl algılandığıyla ilgilidir ve insanların birbirlerine ve topluma karşı tutumlarına bağlı olarak öznel bir kavramdır (Callinicos, 2006a: 10-12).

Sınıflar ve statü grupları başka bir meşru düzenden etkilenirler ve onu etkilerler. "*Partiler*, güç dağılımına bağlıdır. Partilerin hareketleri sosyal gücün kabulüyle yönlendirilmektedir... Partiler bir sosyal kulüpte de devlette de ortaya çıkabilir. Sınıflar ve statü gruplarının aksine, parti merkezli hareketler her zaman bir kuruluşu (association) gerekli kılar. Belirlenen bir amaca ulaşmak için her zaman birlikte hareket etmek önemlidir (Weber, 1978: 938, vurgular metinde var).

Tablo 1: Weber'de Sınıf Kavramının Teorik Yerleri

Toplumsal Etkileşim Alanı	Güç Dağılımı Boyunca Bireylerin Kategorileri	Güç Dağılımı Kategorilerinde Tutumlar		
		Nesnel Özellikler	Öznel Kimlikler	Toplu Davranışlar
<i>İktisadi</i>	<i>Sınıf</i>	Evet	Hayır	Hayır
<i>Komünal</i>	<i>Statü Grupları</i>	Evet	Evet	Hayır
<i>Siyasi</i>	<i>Parti</i>	Evet	Evet	Evet

Kaynak: Weber, 1978: 938; aktaran: Wright, 2002: 835.¹⁰

Weber'in sınıf anlayışını anlatan Tablo 1 iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım toplumsal kategorileri (grupları) etkileşim küreleriyle beraber ifade ederken; ikinci kısım bu gruplar arasındaki sosyal ilişkinin boyutlarını ifade etmektedir. Bir sınıfın üyeleri ortak bir bilinci paylaştıklarında statü grubu olurlar ve statü grupları ortak bir kimlik inşa ettiklerinde parti olurlar. Partiler bir statü grubunu, statü grupları da bir sınıfı meydana getirir (Wright, 2002: 835).

Özetle, Weber'in sınıf anlayışının anlaşılması için "güç dağılımı", "yaşam şansı", "sınıf", "statü" ve "parti" kavramları çok önemlidir. Güç dağılımı ile toplumsal tabakalaşma aynı kavramlardır. Yaşam şansı, bireylerin yaşam kalitesini ifade eder. Weber'in anlayışında sınıflar homojen gruplar değildir. Ortak yaşam tarzına sahip insanlar statü gruplarını, "ortak kökenleri, çıkarları ve hedefleri olduğu için bir arada çalışan bir grup birey" de partileri meydana getirmektedir. Bu sosyal yapıya etki eden en önemli unsurlar iktisadi unsurlardır; ancak etki eden başka unsurlar da bulunur.

Bazen burjuva kavramını orta sınıf anlamına gelecek şekilde kullansa da orta sınıf kavramını doğrudan hiç kullanmamasına rağmen orta sınıf analizlerinin çoğunluğu Weber'e dayalıdır. Weber, sınıfların belirleyicisi olarak üretim araçlarının mülkiyetinden başka para sermaye, sosyal itibar, entellektüel bilgi ve fiziksel güç gibi başka faktörler de sayarak dikotomik sınıf algılayışının değişmesine yol açmış ve orta sınıf analizlerinin önünü açmıştır.

3. Yeni (Neo) Orta Sınıf Analizleri

Bu bölümde, 1970'li yıllardan itibaren ortaya konulan sınıf anlayışları ifade edilecektir. Günümüz toplumlarını anlamak için Wright ve Goldthorpe'un sınıf çalışmaları ve şemaları çok önemlidir.¹¹ Wright'ın Marksist temelde, Goldthorpe'un da Weberci temelde oluşturdukları sınıf çalışmaları ve şemaları, hem birçok ampirik çalışmada kullanılmış hem de daha sonra oluşturulan sınıf şemalarına ilham kaynağı olmuştur. Ancak, Carchedi ve Poulantzas gibi Marksist temelde, Giddens ve Parkin gibi

¹⁰ Weber'in orijinal eserinde bu veya buna benzer herhangi bir tablo bulunmamaktadır. Wright, bu tabloyu Weber'in yazdıklarından meydana getirmiştir.

¹¹ Breen, "Foundation of Neo-Weberian Class Analysis", <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, s. 1, Erişim Tarihi: 04.04.2010.

Weberci temelde başka teorisyenlerin de olduğu unutulmamalıdır.

3.1 Wright'ın Neo-Marksist Sınıf Şeması

Bu çalışmada fikirleri değerlendiren yazarlar arasında, orta sınıf konusunda en çok düşünenlerden bir tanesi Eric Olin Wright'dır. Eserlerinin çoğunda “doğrudan” orta sınıfı ele almasının nedeni, Marksist anlayışa dayalı olarak orta sınıfı açıklama çabasıdır; çünkü orta sınıfın “varlığı” Marksizm için önemli bir sorundur.

Wright'a göre, sınıf kavramıyla ilgili olarak ilk önce yapılması gereken *sınıf yapısı*'ni ortaya çıkarmaktır. Daha sonra *sınıf oluşumu*, *sınıf mücadelesi* ve *sınıf bilinci* ifade edilmelidir. Burada en önemli ve ilk sırada olan sınıf yapısını ifade etmektir; çünkü bir kere sınıf yapısı tanımlanırsa diğer kavramları açıklamak daha kolay olur. Bununla beraber sınıf yapısı ancak sınıf oluşumu, sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi ile beraber açıklanabilir (Wright, 1997: 3).

Wright, sınıf mücadelesi ve toplumsal değişimi tam olarak anlamının, sınıfları kavramsallaştırmanın ve hangi sınıfın hangi toplumsal pozisyona yerleştirileceğini belirlemenin çok zor olduğunu belirtmiştir (Wright 1976: 3-4). Bu sonuç orta sınıfı anlamaya çalışan Marksist bir düşünür için normaldir.

Wright'a göre Marksist sınıf anlayışı dört temel özellik üzerine inşa edilmiştir: i) sınıflar, dereceli (*gradational*)¹² kavramlardan çok ilişkisel (*relational*) kavramlarla açıklanabilir, ii) sınıflar arası bu ilişkiler antagonistiktir, yani sınıflar arasında bir çıkar zıtlığı vardır, iii) bu antagonistik durumun nedeni sömürüdür ve iv) sömürü de üretimin toplumsal ilişkilerine dayanmaktadır (Wright 1989: 34). Wright, böylece konuyu eninde sonunda üretim araçlarının mülkiyetine getirir.

Wright sınıf ilişkilerinin, üretimin sosyal ilişkilerinin bir formu olduğunu söylemiştir. Üretim ilişkileri, iktisadi manada üretim fonksiyonu olarak *teknik* terimlerle ve *sosyal ilişki* terimleriyle tanımlanabilir. Bütün üretim sistemleri sermaye, hammadde ve işgücü gibi üretim faktörlerine ihtiyaç duyar. Bu üretim faktörlerinin bir çıktı elde etmek için üretim sürecine sokulması, üretim ilişkilerinin teknik olarak tanımlanmasıdır. Bu teknik boyutun ötesinde girdilerin üretim sürecine farklı seviyelerde haklarla ve güçlerle katılması da; üretimin sosyal ilişkilerini meydana getirir.¹³

Üretim kaynakları üzerindeki haklar ve güçler farklı dağıtıldığı zaman üretim sürecinde ortaya çıkan ilişkiler, sınıf ilişkileri olarak tanımlanabilir. Kapitalist toplumlarda temel zıtlık, üretim araçlarına sahip olanlarla işgücüne sahip olanlar arasındadır; “çünkü “sahiplik” üretim sürecindeki kaynaklar açısından hakların ve güçlerin bir tanımlamasıdır”. Üretim araçlarına sahip olan kapitalist ile işgücüne sahip olan işçi, üretim süreci üzerinde eşit söz hakkına sahip değildir.¹⁴

Wright'a göre sınıf analizinin merkezinde “yaşam şansı” ile birlikte eşitsizliği açıklayan “sömürü” vardır. Bu her iki kavram çıkar çatışmasını doğuran faktörlerdir. Çıkar çatışması sadece insanların neye sahip olduğunu değil, bu sahip olduklarıyla ne yaptıklarını da açıklar. Bu yüzden sadece üretim ilişkilerindeki çatışmadan değil, piyasa ilişkilerindeki çatışmalardan da bahsetmek gerekir (Wright, 1997: 33).

Marksist bir sosyolog olan Wright, “iktisadi olarak bir sınıfın diğer bir sınıfın emeğinin ürünlerine el koyması” olarak tanımladığı sömürüyü (Wright, 1989: 77) 3 ilke ile tanımlar (1997: 10-11, vurgular metinde var):

a) *Bir grubun maddi zenginliği diğer bir grubun maddi yoksunluğundan ileri gelir.*

¹² Genel olarak sosyal sınıflara bakışlar dereceli (*gradational*) ve ilişkisel (*relational*) olmak üzere ikiye ayrılır. Dereceli analizde sınıf, bir kritere göre hiyerarşik formda sıralanır. Sınıflar sosyal katmanlaşma sistemi içinde üst ya da alt sınıfta yer alabilir; ancak bu özellikler doğuştan gelmez. Sınıflar vardır; ancak sosyal bir güç değildir. Dereceli analizden kimi zaman da dağıtımsal (*distributional*) olarak bahsedilir. İlişkisel analizde ise sınıflar doğuştan kazanılmıştır ve diğer sınıflarla olan ilişkilerinde doğar. Wright'ın ifadesiyle “ilişkisel sınıf analizi Marksist analizten ayırt edici özelliklerindedir”. Buna göre diğer sınıflarla sosyal ilişkiler sonucu tanımlanan sınıflar diğerlerine göre “daha aşağıda” ya da “daha yukarıda” konumlarına sahiptir. Sonuç olarak “üst”, “orta” ya da “alt” olarak tanımlanmazlar; “kapitalist”, “işçi”, “feodal”, “lord” ya da “serf” olarak tanımlanırlar. Bir sınıfın varlığı diğer sınıfların varlığına bağlıdır (Wright, 1980: 324-325). İlişkisel analizde, sınıflar arasında karşılıklı olarak bağımlılığın olması zorunludur ve sınıflar sosyal güç olarak da vardır. “Hiyerarşik” sınıf analizi de dereceli sınıf analizinin özel bir halidir. Dereceli sınıf analizinde sınıflar vardır; ancak aralarında kesin çizgiler yoktur, ilişkisel analizde sınıflar arasında kesin sınırlar vardır. Dereceli analizde sınıfın belirleyicileri gelir, zenginlik, mesleki prestij ve eğitim durumu iken; ilişkisel analizde kontrol, otorite, sömürü ve zulümdür (*oppression*). Her iki bakış açısı hem Weberci hem de Marksist teorisyenler tarafından kullanılmıştır; ancak Weber ve Marx'ın her ikisi de ilişkisel sınıf anlayışını benimsemiştir. Dereceli sınıf analizi fonksiyonel, ilişkisel sınıf analizi de çatışmacı olarak değerlendirilebilir. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakın: Lucal, 1994.

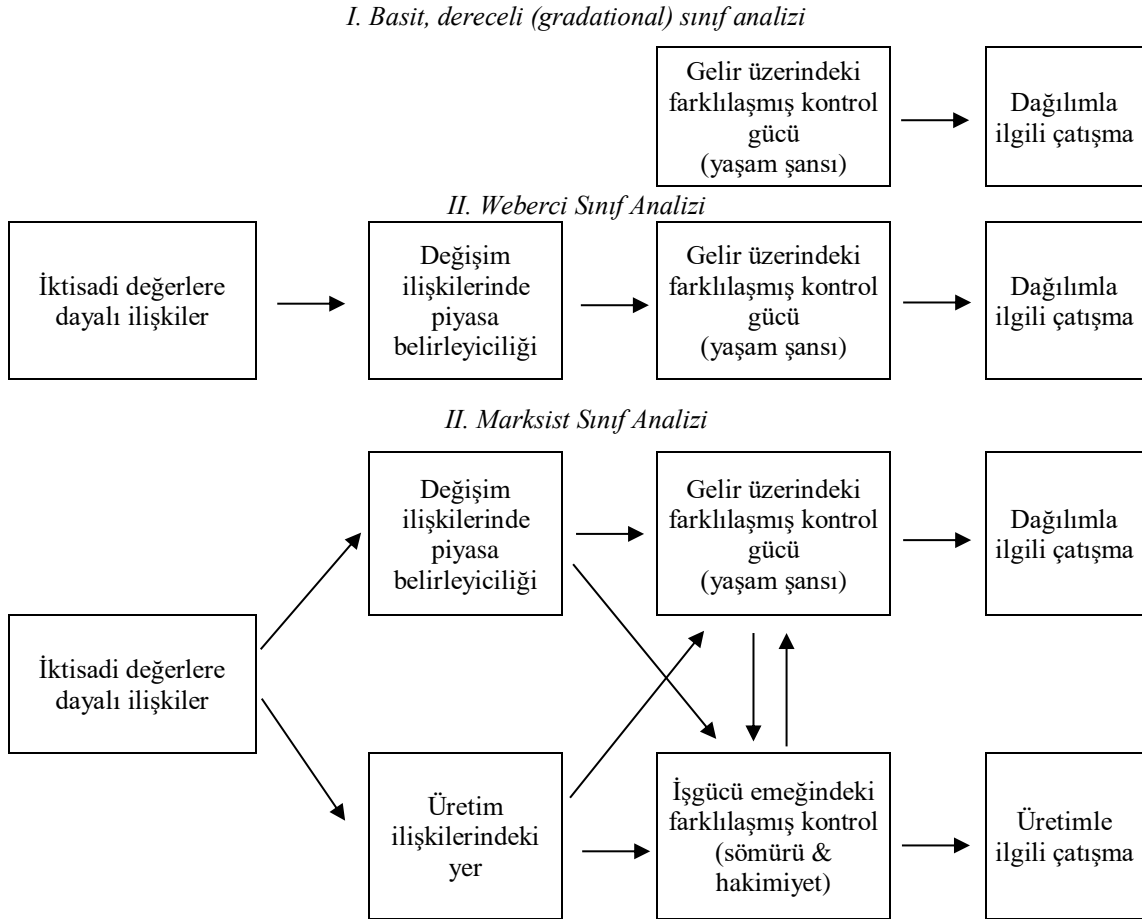
¹³ Wright, “Foundations of a Neo-Marxist Class Analysis” <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, s. 5, 04.04.2010 tarihinde erişildi.

¹⁴ Wright, “Foundations of a Neo-Marxist Class Analysis” <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, s. 5-6, 04.04.2010 tarihinde erişildi.

b) (a) maddesindeki antagonistik ilişki, sömürülenlerin verimli kaynaklara ulaşımını engelleyerek asimetrik olarak dışlamaya yol açar. Bu dışlama kısmen özel mülkiyetten kaynaklanmaktadır; ancak bazı özel durumlarda kaynaklanmayabilir de.

c) (b) maddesindeki dışlamayı ortaya koyan nedensel işleyiş ve (a) maddesindeki farklı refah seviyeleri, verimli kaynakları kontrol edenlerin işgücünün ürettiğine el koyarak sömürülmesini gerektirir.

Şekil 1: Wright'a Göre Temel Sınıf Analizi Modelleri

Kaynak: Wright, "Foundations of a Neo-Marksist Class Analysis" <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, s. 23, 04.04.2010 tarihinde erişildi.

Burada (a) maddesi maddi çıkarların zıtlığını (antagonism), (b) maddesi insanların üretimin sosyal organizasyonu boyunca yer almasından kaynaklanan zıtlığı ve (c) maddesi karşılıklı bağımlı ve zıt maddi ilişkilerin karmaşık mekanizmasını ortaya koyar. Buradaki "asimetrik" ifadesi sömürü alanlarındaki "adil rekabette" dışlanmayı ifade etmektedir. (Wright, 1997: 10-11, vurgular metinde var).

Wright, şekil 1'de sömürü kavramını, Marksist analiz diğer sınıf analizlerinden farkını ortaya koyarak açıklamıştır. Weberci sınıf analizi sadece piyasa ilişkilerini değerlendirirken Marksist analiz bunun yanında üretim ilişkilerini de ele alır. Wright'a göre sınıf yapısının hem yaşam şansı (tüketim ilişkilerine dayalı olarak) hem de sömürü kavramlarına dayalı olarak açıklaması Marksist sınıf anlayışının üstünlüğüdür.

Sınıf ilişkilerinden doğan sömürü sadece kapitalizme has değil, tarihsel bir olgudur. Feodalizmde lordlar ve serfler arasında, devletçilikte yönetici/bürokratlar ve yönetici olmayanlar arasında, sosyalizmde de uzmanlar ve çalışanlar arasında sömürü vardır. Kapitalizmde de kapitalistler ve ücret karşılığı çalışanlar arasında bu sömürü devam etmektedir (bakınız tablo 2).

Tablo 2: Değer, Sömürü ve Sınıflar

Sınıf yapısının türü	Eşitsizliğin temel nedeni	Sömürü mekanizması	Sınıflar
Feodalizm	İş gücü	İşçinin artık değerine zorla el koyma	Lordlar ve Serfler
Kapitalizm	Üretim araçlarının mülkiyeti	Malların ve işgücünün piyasada alınıp satılması	Kapitalistler ve çalışanlar
Devletçilik	Organizasyon	Bölüşümü planlama ve artığın dağılımını hiyerarşiye göre belirleme	Yöneticiler/ Bürokratlar ve yönetici olmayanlar
Sosyalizm	Yetenek	Artığın işçiler ile uzmanlar arasında anlaşmaya dayalı olarak yeniden dağıtımı	Uzmanlar ve çalışanlar

Kaynak: Wright, 1989: 83.

Wright'ın temel amacının orta sınıf sorununu çözmek olduğunu daha önce belirlemiştik. Wright'a kadar, Marksist gelenekte orta sınıf sorununa yaklaşımda dört çözüm önerisi getirilmiştir. Birinci çözüm, “iki kutuplu” toplum yapısını devam ettirmek uğruna, orta sınıfı hiç kabul etmemektir. Buna göre orta sınıflar bir yanlısıdır ve esas olan iki sınıflı toplum yapısıdır. Orta sınıf olarak görülenler aslında (hepsi olmasa da en azından çoğunluğu) işçi sınıfıdır; çünkü bu sınıf üretim araçlarına sahip değildir. Wright, bu kadar büyük bir işçi sınıfının homojen bir yapıda olamayacağını, üst sınıf yöneticilerin çoğu zaman işçi sınıfından çok burjuvadan yana olduklarını belirterek bu açıklamaya karşı çıkar (Wright, 1989: 38-39).

İkinci çözüm, orta sınıfı küçük burjuva ile aynı kefeye koyarak “yeni orta sınıf” olarak değerlendirmektir. Buna göre, bu orta sınıfların sahip oldukları bilgi, beceri ve yetenekler de beşeri sermaye olarak sermayenin bir türüdür. Bu meziyetler yeni orta sınıfta, eski orta sınıftaki mülkiyet sahipliği ile aynı işlevi görür. Hatta bazı yazarlara göre üretken olmayan alanlarda istihdam edilen tüm maaşlı çalışanlar bu kategoride yer almaktadır. Üstelik üretken olmayan alanlarda çalışanlar, kapitalistlerin bekçiliğini yaparak sömürüye hem ortak olmakta hem de derecesini artırmaktadır. Wright bu çözüme de karşı çıkar. Bir kere orta sınıfları bu kadar homojen bir yapıda düşünmek yanlıştır. Daha sonra üretken olmayan emeğin çıkarları burjuva ile değil de çoğu zaman üretken emeğin çıkarları ile uyuşmaktadır. Üretken olmayan alanda çalışan bir bankacı, kendi işince çalışan bir fırıncı ve bir kapitalist aynı açıdan değerlendirilemez (Wright, 1989: 39-40).

İki sınıflı toplum analizlerinin ve yeni küçük burjuva fikirlerinin bazı Marksist düşünürleri tatmin etmemesinden dolayı orta sınıfla ilgili arayışlar devam etmektedir. Bu düşünürler orta sınıfı ne burjuva ve ne de proletarya olarak değerlendirmiştir, bu sınıf bir “yeni sınıf”tır. Bu yeni sınıf anlayışını kabullendirmek için en çok “kültürel sermaye” kavramına atıf yapılarak bu yeni sınıf “kültürel burjuva” olarak isimlendirilmiştir; çünkü gelirlerini bu kültürel öğelerden elde ederler. Bu kültürel öğeler sayesinde ya kapitalistlerle birlikte yönetimin en tepesinde yer almakta, ya da daha alt yönetim basamaklarına yer alarak kapitalistlerin buyruklarını yerini getirmektedirler. Wright, eğitim ve uzmanlık bilgisinin önemini kabul etmekle beraber, kültürel öğelerin yeni bir sınıf oluşturmaya yetmeyeceğini söylemiştir (Wright, 1989: 40-42).

İkinci ve üçüncü çözüm önerilerini birbirine yakınlığı görülmektedir. İkinci çözümde orta sınıf açık açık burjuva olmakla itham edilirken üçüncü çözümde burjuvanın emrinde ya da yanında maaşlı çalışan yeni bir sınıf olarak düşünülmektedir. Ancak, aslında her iki öneride de orta sınıfı, burjuva sınıfı ile aynı varsaymaktadır.

Wright, bu önerilerin Marksist sınıf teorisine ters olan yanlarını ifade ettikten sonra orta sınıfı ifade etme ve anlama çabasına girer. Sınıf şemasındaki her konumu sabit ve belirli bir sınıfla tanımlamak yerine, bazı konumların çoklu sınıf karakterine sahip olduğu gösterilebilir; yani bazı konumlar aynı anda birden çok sınıfta yer alabilir. Wright bu konumları “sınıf ilişkileri içinde çelişkili konumlar” olarak ifade etmektedir. Kapitalizmin sınıf ilişkilerinin kendisi çelişkilidir. Bu yüzden maaşlı çalışanların bir kısmı, kapitalistlerle olan ilişkilerinde çelişkili konumda olanlar olarak değerlendirilmelidir. Kapitalizmin temel sınıf ilişkileri, nesnel olarak ücret karşılığı çalışanlar ve kapitalistler için çelişkili çıkarlar üretir. Bu çıkarlar özünde birbirine karşıdır. Çelişkili konumlar, bir anlamda çelişkili çıkarların her iki tarafında yer aldıklarından tam olarak çelişkilidir. Bu yüzden bu tür konumların çelişkili olarak tanımlanması kapitalist sınıf ilişkilerinin çelişkisini inkar etmez. Çelişkili konumlar kapitalizmin temel çelişkisinden

türemektedir (Wright, 1989: 42-44).

Wright'a göre, kapitalizmde üretim araçlarının mülkiyetine göre bir sınıflandırma yapılsaydı, sadece kapitalist sınıf, işçi sınıfı ve küçük burjuva (üretim araçlarına sahip olan ancak işçi kiralayan) olurdu. Ancak sınıf yapısını; sınıf bilinci, sınıf oluşumu ve sınıf çatışması kavramlarını anlamak istiyorsak, ücret veya maaş karşılığı çalışanlar arasındaki katmanlaşmayı da anlamamız gerekir. İşte tam bu noktada orta sınıf problemi ortaya çıkar. “Orta sınıf, üretim araçlarına sahip olmayan ve geçimini işgücünü satarak sağlayan; ancak buna rağmen tam olarak işçi sınıfının bir parçası olarak görünmeyen sınıf” olarak tanımlanabilir. Wright, ücretli veya maaşlı çalışanlar arasındaki katmanlaşmayı anlamak için Marksist sınıf anlayışına üretim araçlarının mülkiyetine ilave olarak iki yeni kriter ekler: i) otorite ve ii) vasıf ve deneyim (Wright, 1997: 19).

Belli bir ücret karşılığı çalışanlar arasındaki dikey hiyerarşi, “otorite” (*domination*)¹⁵ ve artık değerden alınan pay (*appropriation of surplus*) olarak iki boyuta dayanmaktadır. Kapitalistler, sadece üretim araçlarının sahipleri değildir, aynı zamanda işgücü kiralayarak onun artığına el koyarlar ve üretimde işgücünü buyrukları altına alırlar. Bu süreçte bazı otorite sahibi maaşlı çalışanlar, kendileri de işçi olmalarına rağmen kapitalist sınıfın yanında yer alarak “çelişkili” konumda bulunurlar. Ayrıca bazı kritik pozisyonları işgal eden yöneticiler önemli pozisyonlarından dolayı artık değer üzerinde hak iddia etmesi çelişkili konumun bir diğer açıklayıcısıdır (Wright, 1997: 20-21). Başka bir deyişle, ücretli veya maaşlı çalışanlar, otorite ilişkileri bakımından homojen değildir.

Wright'ın tablosunda yatay işgücü farklılaşmasının belirleyicileri de “vasıf ve tecrübedir”. İşgücü piyasasında hem vasıf hem de tecrübe, işgücünün kıtlık derecesini artırmaktadır. Bu kıtlıktan ötürü vasıflı ve tecrübeli çalışanlar hem diğer işçilerden daha çok kazanırlar hem de işgücü piyasasında daha kolay yer değiştirme imkanına kavuşurlar. Bu durum onları yöneticilerle aynı konuma sokar (Wright, 1997: 22-23).

Yöneticiler gibi, çelişkili konumda olan küçük işverenlerin de açıklanması gerekir. Bu sınıf üretim sürecine kendisi de katıldığından küçük burjuvanın, öte yandan ücretli işçi istihdam ettiğiinden kapitalistin yanında yer alır.

“Çelişkili konum” kavramı, Wright'ın sınıf analizinde sınıflara anlam kazandırmak için kullanılmaktadır. Wright'ın ilk sınıf şeması olan tablo 3'te, “kendi işinde çalışıyor olmak” ve “denetleme”, iki sınıf belirleyicisi olmaktadır. Böylece kapitalistler, küçük burjuvalar, yöneticiler ve maaşlı-ücretli çalışanlardan oluşan dört sınıflı bir yapı elde edilir. Bu sınıflardan yöneticiler haricindeki sınıflar Marksist analize uygundur. Yönetici sınıfı ise belirsiz olmaktan çok çelişkilidir (Wright, 1989: 44).

Belirsizlik kavramı yerine çelişkili kavramını kullanmak, yeni durumun anlaşılmasında çok önemi bir yere sahiptir. Belirsizlik kavramı olarak bir sınıflandırma sorundur, bazı insanlar tam olarak hücrelere yerleştirilmez; ancak çelişkililik kavramı tablodaki hücrelerin kompleks olduğunu anlatır. Belirsizlik yerine çelişkililik kavramını kullanmak sınıfları anlamak açısından daha olumludur. Çelişkili konumda olan bir yönetici hem burjuva hem de maaşlı çalışan olarak tanımlanabilir (Wright, 1989: 44-45); ancak bu yönetici belirsizlik kavramına göre tanımlansaydı ne işçi ne de burjuva olabilecekti.

Tablo 3: Çelişkili Sınıf konumları kavramının gelişmesinde ilk sınıf yapısı

	Kendi işinde çalışması	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
Diğer işçileri denetleme	<i>Evet</i>	Kapitalistler
	<i>Hayır</i>	Küçük Burjuvalar
		Yöneticiler
		Çalışanlar

Kaynak: Wright, 1989: 44

Sınıfsal çıkarları tam bir taraf ile örtüşmediğinden, (eski ve yeni) orta sınıfların çelişkili konumları tarihsel olarak hep devam etmiştir. Buna göre Feodalizmde burjuvazi, kapitalizmde yöneticiler ve

¹⁵ “Domination” sözcüğünün karşılığı olarak “tahakküm” ve “otorite” sözcükleri arasında çok düşündük. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğüne bağlı kalarak “1. Yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, yetke, sulta, velayet” ve “2. Siyasi veya idari güç” anlamlarını ihtiva eden otorite sözcüğünü kullandık.

bürokratlar ve devletçilik ile sosyalizmde entellektüeller ve uzmanlar çelişkili sınıflardır (Wright, 1989: 89). Wright sömürü ve otorite kavramlarını birbirinden ayırmış ve ikisinin de ayrı ayrı sınıfların belirleyicisi olduğunu söylemiştir. Wright'a göre sınıf yapısında yer alan konumlar, farklı derecede kontrol gücüne ve yetkiye (otoriteye) sahiptir. Otoritenin tam olarak sağlanması için para, üretim araçları ve emek olmak üzere, bu üç unsurun üzerinde bir egemenlik kurulması gerekir. Öte yandan bu kontrol güçlerinin hiçbirisine sahip olmayan çalışanların hiç kontrol gücü yoktur. Kapitalistler ise üç kontrol gücüne de sahipken hiçbir vasfı olmayan çalışanların hiç kontrol gücü yoktur. Bu manada kapitalistler ve vasıfsız çalışanlar (proletarya) tam olarak kutuplaşmıştır (Wright, 1989: 45-46).

Tablo 4: Wright'ın Temel Sınıflar Şeması

		Üretim araçlarının mülkiyeti			
		Mal sahibi	Çalışanlar		
İşçi çalıştıran	Kapitalistler	Uzman yöneticiler	Vasıfsız yöneticiler	Otorite sahibi	Otoriteye göre
İşçi çalıştırmayan	Küçük burjuva	Uzmanlar	İşçiler	Otorite sahibi olmayan	
		Vasıf sahibi olanlar	Vasıfsızlar		

Vasfa göre sınıflandırma

Kaynak: Wright, 1997: 24.

Wright, 1997'deki çalışmasında, yukarıdaki tablo 3'ü tablo 4'e dönüştürmekle beraber, sınıflara yaklaşımı konusunda temel mantık aynıdır. Bu tabloda sütunlardan çok satırların durumu önemlidir. Burada yöneticiler ve çalışanlar vasıflarına göre iki gruba ayrılmıştır. Mal sahipleri, işçi çalıştırmama; ücretli veya maaşlı çalışanlar da otorite ilişkilerine göre ve vasıf durumuna göre sınıflara ayrılmıştır. Böylece altı sınıflı bir toplum yapısına ulaşılır. Wright'a göre bir toplumda esas olarak kapitalistler, küçük burjuva, uzman yöneticiler, uzmanlar, vasıfsız yöneticiler ve işçiler olmak üzere altı sınıf vardır; ancak daha sonra da ifade edileceği gibi, ampirik amaçlar doğrultusunda bu sınıflara yenileri eklenebilir.

Wright temel sınıfları ve çelişkili sınıfları, sömürü ve otorite ilişkileri bakımından konumlandırmıştır. Otorite, kendi emek gücü üzerinde kontrole sahip olmak şeklinde daha önce tanımlanmıştı. Sömürü ise kişilerin ürettikleri malların değerinin tamamını elde edememeleridir. Tablo 5'te göze çarpan bir başka nokta, küçük burjuva için herhangi bir değerlendirme olmamasıdır; çünkü Wright, bu sınıfı basit üretim şeklinde değerlendirmektedir. Küçük burjuva üretim araçlarına sahiptir; ancak işçi çalıştırmaz. Yarı bağımsız çalışanların da basit üretim şeklinde bir değerlendirmeleri söz konusudur. Basit üretim şeklinde sömürü ve otorite ilişkileri, başka şekilde tezahür etmektedir (bakınız tablo 5).

Tablo 5: Sınıf Yapısının Gelişmiş Şekli

	Kapitalist Üretim Biçimi			
	Otorite (Domination)		Sömürü (Appropriation)	
	Egemen	Bağımlı	Sömüren	Sömürülen
<i>Burjuva</i>	+	-	+	-
Üst düzey yöneticiler	+	+	+	+
Alt düzey yöneticiler	+	+	-	+
<i>Çalışanlar</i>	-	+	-	+
Yarı bağımsız çalışanlar	-	+	-	+
<i>Küçük burjuva</i>				
Küçük işverenler	+	-	+	-

Kaynak: Wright, 1989: 50.

NOT: İtalik yazılanlar temel sınıfları, normal yazılanlar ilse çelişkili sınıfları göstermektedir.

Wright'a göre özerklik tek başına bir sınıf belirleme ölçütü olamaz, en azından zayıf bir ölçüttür. Kapitalist sınıf tam bağımsız olarak, işçi sınıfı da tam bağımlı olarak konumlarını belli etseler de diğer sınıfların özerklikleri tartışmalıdır ve şartlara bağlıdır. Küçük burjuvalar ve küçük işverenler neyi nasıl üretecekleri konusunda kısmi olarak özerk olmalarına rağmen, uzun dönemli kontratlar, kredi kurumları ve piyasalar tarafından sınırlandırılmaktadırlar (Wright, 1989: 53-54).

Tablo 6: Kapitalist Toplumda Sınıf Konumları

Üretim Araçlarına Sahip Olanlar		Üretim araçlarının mülkiyeti			Otorite ilişkilerine göre	
		Üretim Araçlarına Sahip Olmayanlar				
Çalıştırdığı işçi sayısına göre	Çok	Kapitalistler	Uzman yöneticiler	Vasıflı yöneticiler	Vasıfsız yöneticiler	Yöneticiler
	Az	Küçük İşverenler	Uzman denetimciler	Vasıflı denetimciler	Vasıfsız denetimciler	Danışmanlar
	Hiç	Küçük Burjuva	Uzmanlar	Vasıflı işçiler	Vasıfsız işçiler	Yönetici olmayanlar
			Uzmanlar	Vasıflılar	Vasıfsızlar	
			Vasıf/Yetenek durumuna göre			

Kaynak: Wright, 1997: 25.

Daha önce Wright'ın altı sınıflı toplum yapısını ifade etmiştik. Şimdi on iki sınıflı toplumu analiz edeceğiz. Bu on iki sınıflı toplum tablosu, kapitalizmi anlamada daha kullanışlıdır. Temel sınıflar konumunu korumakla beraber, çelişkili sınıfların sayısı artmıştır. Böylece çelişkili sınıflar daha iyi analiz edilebilecektir.

Tablo 6'da sınıfların temel belirleyicisi, üretim araçlarına sahip olmak ya da olmamaktır; üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar kendi arasında kesin olarak kutuplaşmıştır. Üretim araçlarına sahip olanlar çalıştırdıkları işçi sayısına, üretim araçlarına sahip olmayanlar ise vasıf/yetenek durumuna ve otorite ilişkilerine (rütbe) göre daha alt sınıflara ayrılmaktadır. Otorite ilişkileri, çalışanlar arasında konumlar dikey olarak belirlediğinden daha önemlidir.

Tablo 6'da dikkat çekici hususlar şunlardır: Birincisi, küçük işverenler ve küçük burjuva¹⁶ olmak üzere ne sömüren ne de sömürülen sınıflar vardır. Bu sınıflar "geleneksel" ya da "eski" orta sınıf olarak ifade edilmektedir. İkincisi, bazı konumlar hem sömüren hem de sömürülen konumdur. Yüksek vasıflı yöneticiler buna örnektir. Bu konum üretim araçlarına sahip olmadığı için kapitalistler tarafından sömürülürken kendi yetenekleri ve eğitimi sayesinde işçi sınıfını sömürmektedir (Wright, 1989: 86-87).

3.2 Wright'a Yönelik Eleştiriler ve Wright'ın Sınıf Şemasının Değerlendirilmesi

Wright görüşlerinden ötürü hem kendisini eleştirmiş hem de başkaları tarafından eleştirilmiştir. Zamanla düşüncelerinde değişiklikler de olmuştur. Örneğin ilk sınıf şemalarında ücretli çalışanlardan "proletarya" olarak bahsederken daha sonra "vasıfsız işçi" diye bahsetmeye başlamıştır.

Wright kendi analizinin eksikliklerini şu şekilde ifade etmiştir: Bu sorunların birincisi, ücretli veya maaşlı çalışanların kendi arasındaki hiyerarşik düzeniyle ilgilidir. Yöneticilerin, örgüt şemasında kendilerinden daha aşağıda yer alanları sömürdükleri, daha önceden söylenmişti; ancak bu sömürüyü ampirik olarak ortaya koymak çok zordur (Wright, 1989: 92-93).

İkinci sorun, sınıf ve vasıf arasındaki ilişkidir. Marksist analizde sınıfları belirleyen üretim araçlarına sahip olmak ya da olmamak iken vasfın veya yeteneğin farklı sınıf oluşumlarına neden olduğu tartışmalıdır. Kapitalizmde vasıf ve yetenek orta sınıfları anlamada çok önemlidir (Wright, 1989: 95).

Üçüncü sorun, sömürü biçimleri arasındaki karşılıklı ilişkidir. Yöneticiler ve uzmanlar, sermaye varlıklarına sahip değildir; ancak sermaye varlıkları bir toplumda eşit dağılsaydı, uzmanlar ve yöneticiler mevcut düzene kıyasla hasıladan daha az pay alabilirdi. Hasıladan daha fazla pay alabilmeleri, işçilerin daha az pay alabilmelerini gerektirir. Böylece, kapitalist olmayanlar da işçinin ürettiğinden pay aldıklarından sömürünün derecesi artar. Hem kapitalistler hem de uzmanlar ve

¹⁶ Kapitalist, küçük işveren ve küçük burjuva arasındaki temel fark çalıştırdıkları işçi sayısı ve üretime katılıp katılmadıklarıdır. Kapitalistler çok sayıda işçi çalıştırmakta ve üretim sürecine katılmamaktadır. Küçük işverenler az sayıda işçi çalıştırmakta ve üretim sürecine katılmakta, küçük burjuva ise hiç işçi çalıştırmamakta ve üretimi kendisi gerçekleştirmektedir. Ampirik çalışmalarında Wright, 10'dan fazla işçi çalıştıranları kapitalist, 1-9 işçi çalıştıranları küçük işveren ve hiç işçi çalıştırmayanları da küçük burjuva olarak ifade etmiştir.

yöneticiler “daha iyi” durumlarını devam ettirmek için karşılıklı olarak birbirlerine destek olur (Wright, 1989: 96-97). Böylece üretim araçlarına sahip olmamalarına rağmen kapitalist sınıfla işbirliği içinde olmaları, sosyal sınıfları anlamak açısından sorun oluşturur.

Dördüncü sorun, sömürünün servete dayanmayan kısmıyla ilgilidir. Sınıfları anlamada sömürü ve otorite ilişkileri daha önce anlatılmıştı; ancak sömürü sadece mülkiyet sahipliğine ya da kontrol gücüne dayanmaz. Papazlık, devlet memurluğu, beyaz veya erkek olmak sömürünün başka şekilleridir (Wright, 1989: 97-98).

Wright’ın görüşlerinin zaman içindeki değişimini orta sınıf üzerine yazdıklarında da görmek mümkündür. 1978’deki çalışmasında orta sınıfları Ortodoks Marksist geleneğe bağlı kalarak, sermaye ve emek arasında çelişkili bir konumda açıklamaya çalışır. Daha sonraki çalışmalarında, sınıf oluşumunda vasıf ve yetkileri ön plana çıkarınca orta sınıflara olan yaklaşımı da bu doğrultuda değişmiştir (Butler, 1995: 33).

Yönetici sınıf kavramsallaştırılması, Wright’ın en çok eleştiri aldığı analizlerinden bir tanesidir; çünkü bu analiz “üretim araçlarının sahipliğine dayalı olarak oluşan ikili sınıf yapısına” uymamaktadır. Bu şekilde Wright, Marksist analizden uzaklaşmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım kamu sektöründe çalışanların sınıflandırılmasında da sorun çıkarmaktadır. Bu çalışanlar ne üretim araçlarına sahiptir ne de üretim araçlarını başkalarının adına kullanma hakkına (Scott, 1996: 183-184).

Wright’ın sınıf şemasına yöneltilen eleştirilerden bir diğeri, üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanların “ilişkisel” prensibe göre analiz edilirken yeni orta sınıfların kendi arasında “derecelendirme” prensibine göre analiz edilmesidir. Yeni orta sınıfların ortaya çıkması kendi aralarındaki ilişkiye göre değil, derecelerine göre olmaktadır. Böylece Wright, iddia ettiğinin aksine Marksist analizden uzaklaşmakta ve Weberci analize yaklaşmaktadır; çünkü Marx’a göre sınıfların temel belirleyicisi üretim araçlarının mülkiyeti iken Weber’de yetenek gibi unsurlar sınıf belirleyicisi olmaktadır. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Wright’ın kendisi, Marksist analizin ilişkisel olduğunu ifade etmiştir.

3.3 Goldthorpe’un Weberci Sınıf Şeması

Goldthorpe, 1960’li yılların başından beri Britanya’nın sınıf yapısını analiz etmektedir. Lockwood ile birlikte yaptıkları erken dönem çalışmalar, kol gücüyle çalışan işçi sınıfıyla kafa gücüyle çalışan orta sınıfı birbirinden ayırt etmeye yöneliktir. Goldthorpe’un sınıf şemasında “sınıflar mesleki statülere göre belirlenmiştir” (Edgell, 1995: 27).

Her ne kadar Edgell’e (1995) bağlı kalınarak çalışmamızda sınıf şemaları sadece Goldthorpe’la beraber anılsa da Goldthorpe çoğu kez ortak çalışmalara girmiştir ve sınıf literatürüne yaptığı katkılarda bu yazarların da katkıları vardır. Dolayısıyla bu çalışmalar analiz edilirken farkı başlıklar altında olabilmektedir. Örneğin Kaya (2008) bu çalışmaları analiz ederken “Erikson, Goldthorpe, Portocarero-ERP” kavramını kullanmaktadır.

Neo-Weberci sosyologların en bilinenlerinden olan Goldthorpe da Wright gibi orta sınıfları ve beyaz yakalı çalışanları analizinin merkezine almaktadır. Goldthorpe’un sınıf şeması, “sınıfların mesleklere göre konumlandırılması” ile elde edilir. Hangi mesleğin hangi sınıfa ait olduğunu gösteren ise “piyasa” ve “iş durumu” olanaklarıdır. Sınıf üyeleri, hem iktisadi durum (gelir kaynakları, gelir düzeyi, iş güvencesi vs.) bakımından hem de üretim süreçleri içinde otorite ve kontrol biçimleri bakımından karşılaştırılır. (Goldthorpe, 1987: 40; aktaran: Şengönül, 2008a: 83).

Goldthorpe’un 1974 yılında Hope ile birlikte yaptığı çalışmasından doğan sınıf şemasında yedi sınıf yer almaktadır. Ayrıca Erikson ve Portocarero ile beraber yaptığı çalışmada da benzer bir sınıf şeması vardır (Erikson, Goldthorpe ve Portocarero, 1979: 420). Bu şemanın ayırt edici özelliği, meslekteki görevinin ve istihdam statüsünün görece yüksek düzeyde farklılaşmasıdır. Aslında birleştirilmiş istihdam statüleri, mesleki tanımlamanın bir kısmı gibi muamele görmüştür. Burada katmanlar, bir taraftan gelir seviyesi ve istihdam durumu gibi iktisadi duruma göre öte yandan üretim sürecindeki otorite ve kontrol gücüne göre belirlenmiştir (Goldthorpe, 1987: 40).

Tablo 7’de ifade edilen Goldthorpe’un sınıf şemasında, I ve II numaralı sınıflar Dahrendorf’un “hizmet sınıfı” diye isimlendirdiği sınıflardır. Gelirleri yüksek olan ve işyerinde önemli bir otoritesi olan tüm maaşlı çalışanlarla büyük işverenler bu başlık altında toplanmıştır. II numaralı sınıf, I numaralı sınıfın

maaşlı çalışanlara uyarlanmış halidir (Goldthorpe, 1987: 41).

Tablo 7: Goldthorpe'un Sınıf Şeması

I Yüksek dereceli profesyoneller, kendi hesabına çalışanlar veya maaşlılar; yüksek dereceli idareciler (administrator) ve memurlar (officials); büyük ölçekli endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler (managers); büyük mal sahipleri
II Düşük dereceli profesyoneller ve yüksek dereceli teknisyenler; düşük dereceli idareciler (administrator) ve memurlar; küçük ölçekli işlerde, endüstriyel kuruluşlarda ve hizmet sektöründe yöneticiler (managers); kafa işçilerinin denetçileri (supervisors)
III Yönetimde ve alım-satım işlerinde rutin işleri yapan non-manüel çalışanlar; satış personeli; hizmet sektöründe faaliyet gösteren tüm diğer çalışanlar
IV Küçük mal sahipleri; kendi işinde çalışan zenaatçılar; profesyonellerden başka diğer kendi hesabına çalışanlar. Bu gruba küçük burjuva da denebilir.
V Düşük dereceli teknisyenler; denetçiler ve kol işçileri
VI Bütün endüstri kollarında vasıflı, kol işçileri ve ücretli çalışanlar
VII Yarı vasıflı ve vasıfsız kol işçileri; tarım işçileri

Kaynak: Goldthorpe, 1987: 40-43'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

III numaralı sınıf, hizmet sınıfının hemen altında yer almakla beraber, hizmet sınıfına oldukça yakındır. I, II ve III numaralı sınıfların hepsi beyaz yakalı çalışanlar olmakla beraber, I ve II numaralı sınıflar üst sınıf iken III numaralı sınıf orta katmanda yer almaktadır (Goldthorpe, 1987: 41-42).

IV numaralı sınıf, tipik “küçük burjuva” özellikleri gösterirken V numaralı sınıfta yer alan çalışanlar, “işçi aristokrasisi” veya “elit” mavi yakalı çalışanlardır. Beyaz yakalı çalışanlarla kol işçileri arasında bir konuma sahiptirler. VI ve VII numaralı çalışanlar ise işçi sınıfıdırlar (Goldthorpe, 1987: 42).

Erikson ve Goldthorpe (1992: 40), Marksist analizde olduğu gibi iki kutuplu sınıf yapısının terk edilmesinin, yedi katmanlı bir sınıf yapısı oluşmasının nedenini 20. yüzyılda meydana gelen iki gelişmeye bağlamaktadır. Birincisi, sermayenin dönüşümüyle alakalıdır. Sermayenin anonim şirket olarak dönüşümü şirketleri bireysel olmaktan çıkarmış daha çok organizasyona dönüştürmüştür. İkincisi, ücretli veya maaşlı çalışanların genel nüfus içindeki payının artması ve bu çalışanların dikey olarak farklılaşması, işçi-işveren ilişkilerinin dönüşmesine yol açmıştır. Ücretli veya maaşlı çalışanların oluşturduğu piramidin en altındaki ve en tepesindeki işçilerin, işverenle olan ilişkileri farklı olmaktadır.

Goldthorpe, son sınıf şemasını 1992 yılında Erikson ile birlikte yaptığı çalışmada ortaya koymuştur (bakınız tablo 8). Ancak şu da belirtilmelidir ki 1987 ile 1992 çalışmaları arasında mantık yönünden; yani sınıfların mesleklere göre oluşturulma mantığı yönünden hiç bir fark yoktur, sınıflar sadece biraz daha ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Bu sınıflandırmaların tamamen aynı olması nedeniyle, değerlendirme kısmında 1992 yılından önce yayınlanan eserlere de yer verilecektir.

Tablonun birinci sütununda en geniş versiyon yer almaktadır. İkinci sütunda oluşturulan yedi sınıf, daha çok ampirik çalışmalar için oluşturulmuştur; çünkü özellikle ülke karşılaştırmalı çalışmalarda birinci sütundaki gibi veri bulmak zor olmaktadır (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 35-37). Ampirik çalışmalarda en çok kullanılan ve kullanışlı olanı tablonun yedi sınıflı versiyonudur.

Tablo 7'deki açıklamalara ilave olarak, tablo 8'de I numaralı sınıfta yer alan profesyoneller, idareciler ve yönetici bürokratlar karar alma sürecinde en fazla yetki ve sorumluluğa sahip katmandır. II numaralı sınıf, en tepedeki sınıfın yetkileri biraz daha azaltılmış halidir. Ampirik çalışmalarda bu iki sınıfın bir arada değerlendirilmesinde bir sakınca yoktur (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 43).

III numaralı sınıf büro, satış ve personel hizmetlerinde çalışan rutin kafa işçilerini kapsamaktadır. Hizmet sınıfının hemen altında yer alan bu grup, daha çok profesyonellerin, idarecilerin ve yöneticilerin yardımcılığı görevini yapmaktadır. III numaralı sınıfın IIIa ve IIIb diye ayrılmasının nedeni ampirik çalışmalarda kadınların mobilitesini daha kolay ortaya koymak içindir; çünkü IIIa daha çok erkekler tarafından, düşük seviyede kafa işçilerinin yer aldığı IIIb ise daha çok kadınlar tarafından oluşturulmaktadır. Ancak sınıf yapısının anlaşılmasında bu ayrım zorunlu değildir; yani IIIa+IIIb olarak da ifade edilebilir (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 43-44).

Sınıf IV, kendi işinde çalışanlar ve küçük işverenlere ayrılmıştır. Bu kategori kendi içinde ilk önce sektörel temelde ayrılır; IVc'de çiftçiler ve diğer hammadde üretiminde kendi işinde çalışanlar yer almaktadır. İkinci olarak, IVa'da tarım dışı işverenler ve kendi işinde çalışanlar yer alırken bunlardan yanında işçi çalıştırmayanlar IVb'de ifade edilmiştir. IVa ve IVb kendi içinde bir bütünlük arz ederken

(ampirik çalışmalarda IVa+IVb olarak birleştirilmesinde bir sakınca yoktur) IVc daha çok VIIb ile bütünlük arz etmektedir; çünkü her ikisi de kırsal kesimle alakalıdır. VII numaralı kısım sektörel olarak ayrılmıştır; VIIb vasıflı olmayan tarım işçilerini ve VIIa tarım dışı vasıfsız çalışanları ifade etmiştir (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 43-44).

Tablo 8'in en ilginç yanlarından bir tanesi, üretim araçları mülkiyetine bakılmaksızın çalışanlarla işverenlerin aynı sınıfta yer almasıdır. I ve II numaralı gruplarda, ağırlıklı olarak üretim araçlarına sahip işveren sınıf yer alsa da üretim araçlarına sahip olmayan maaşlı çalışanlar da yer almıştır. Yazarlar bu durumu, bu grupta yer alan çalışanların bağımsız hareket edebilme yeteneğini ön plana çıkararak ve bu toplulaştırmaya rağmen bu sınıfın yine de nüfusun çok küçük bir kısmını oluşturduğunu söyleyerek savunmuşlardır (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 41).

Erikson ve Goldthorpe (1992: 37 ve 40), analizlerini Marx ve Weber'e dayandırarak; işvereni başkalarının iş gücünü satın alan ve bu işgücü üzerinde bir dereceye kadar otorite ve kontrol gücüne sahip olan kimse; kendi işinde çalışanı ne emeğini satan ne de başkasını çalıştıran kimse; işçiyi de emeğini satan ve bu yüzden bir dereceye kadar otorite ve kontrol altına giren kimse olarak tanımlar.

Tablo 8: Goldthorpe'un Geniş Sınıf Şeması

Bütün sınıflar		Daraltılmış hali				
Onbir sınıf		Yedi sınıf		Beş sınıf		Üç sınıf
I	Yüksek dereceli profesyoneller, idareciler ve memurlar; büyük kuruluşlardaki yöneticiler; büyük mülk sahipleri	I+II	Hizmet Sınıfı: profesyoneller, idareci ve yöneticiler; yüksek dereceli teknisyenler; kafa işçilerinin denetçileri	I-III	Beyaz yakalı çalışanlar	Kafa işçileri
II	Düşük dereceli profesyoneller, idareciler ve memurlar; yüksek dereceli teknisyenler; küçük kuruluşlardaki yöneticiler; kafa işçilerinin denetçileri					
IIIa	Yüksek dereceli (idare ve alım-satım) işlerde çalışan sıradan (routine) kafa işçileri denetçileri,	III	Sıradan kafa işçileri: sıradan idari ve alım-satım işlerini yapanlar; satış personeli; hizmet sektöründe diğer çalışanlar			
IIIb	Hizmet ve satış alanındaki sıradan kafa işçileri,					
IVa	İşçi istihdam eden küçük mal sahipleri, zenaatçılar	IVa+b	Küçük burjuva: küçük mal sahipleri ve zenaatkarlar vb. ile onların çalışanları	IVa+b	Küçük burjuva	
IVb	İşçi istihdam etmeyen küçük mal sahipleri, zenaatçılar					
IVc	Çiftçiler ve küçük çiftlik sahipleri ve hammadde üretiminde yer alan kendi işinin sahipleri	IVc	Çiftçiler: çiftçiler, küçük çiftlik sahipleri ve hammadde üretiminde kendi işinde çalışanlar	IVc+VIIb	Çiftlik çalışanları	Çiftlik çalışanları
V	Düşük dereceli teknisyenler; kol işçilerinin denetçileri	V+VI	Vasıflı işçiler: düşük dereceli teknisyenler; kol işçilerinin denetçileri; vasıflı kol işçileri	V+VI	Vasıflı çalışanlar	Kol işçileri
VI	Vasıflı kol işçileri					
VIIa	Vasıflı ve vasıfsız çalışanlar (tarım vb. işlerde çalışmayan)	VIIa	Vasıfsız çalışanlar: yarı vasıflı ve vasıfsız kol işçileri (tarım vb. dışındakiler)	VII	Vasıfsız çalışanlar	
VIIb	Tarımda ve hammadde üretiminde çalışanlar	VIIb	Tarım çalışanları: tarım ve hammadde üretimindeki diğer çalışanlar			

Kaynak: Erikson ve Goldthorpe, 1992: 38-39

Goldthorpe, analizini her ne kadar hem Marx'a hem de Weber'e dayandırsa da hizmet sınıfı ve işçi sınıfı kategorilerine yer vermesi, "iş" ve "piyasa durumu" kavramlarını kullanması ve piyasa durumunu

doğrudan Weber'in çalışmalarından alması çoğunlukla Neo-Weberci olarak anılmasına neden olmuştur (Şengönül, 2008a: 86).

Tablo 8'de ikinci önemli nokta, ücretli veya maaşlı çalışanların birbirinden oldukça farklılaşmasıdır. Marksist akımın sınıf analizlerinin en büyük eksiği bu farklılaşmayı görememektir. Bu yüzden "Marksist" akım, "liberal" akıma bir alternatif olmakta zorlanmaktadır (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 9-10). Bu farklılaşma işçi-işveren ilişkilerinde de değişiklikler ortaya çıkarmaktadır (Erikson ve Goldthorpe, 1992: 41). Belli bir ücret veya maaş karşılığı çalışanların, aralarındaki farklılaşma sonucunda oluşan piramidin yukarılarına çıktıkça, işçinin işverene olan bağımlılığı azalmakta ve iş güvenliği, sosyal haklar gibi konularda iyileşmeler olmaktadır.

Her ne kadar daha önce Dahrendorf gibi bu kavramı kullananlar olsa da orta sınıfla ilgili olarak Goldthorpe'un en önemli katkılarından bir tanesi, bu sınıfı "hizmet sınıfı" olarak kavramsallaştırmasıdır. Buna göre orta sınıflar; kafa işçileri, profesyoneller ve yöneticilerden oluşan hizmet sınıfı ve kendi işinde çalışan küçük burjuva olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Goldthorpe, 1982). Başka bir deyişle rutin işlerde kol kuvvetine dayalı çalışanların dışındaki tüm çalışanlar hizmet sınıfı olarak isimlendirilmektedir. Goldthorpe'un sınıf şemasında I ve II numaralı meslekler hizmet sınıfı; III, IV, V ve VI numaralı meslekler ara sınıflar ve son olarak VII numaralı meslekler de işçi sınıfı olarak isimlendirilmektedir (Battero, 2005: 80).

Goldthorpe'a göre hizmet sınıfının, sınıf pozisyonunu belirlemede anahtar kavramlardan bir tanesi güvendir. Hizmet sınıfı, işverenle aralarındaki ilişkiyi düzenleyen bir sözleşme yapar ve işverenin çıkarları doğrultusunda, ondan aldığı yetkiler çerçevesinde yönetim görevini ifa eder. Bunun sonucunda, sıradan işçilerle karşılaştırıldığında daha sağlam bir iş güvencesini ve daha iyi bir kariyeri ödül olarak elde eder. Hizmet sınıfı ile işvereni arasında diğer işçilere göre daha iyi bir ilişki vardır. Hizmet sınıfı yaptıklarının karşılığını maddi ve manevi olarak alır. Maddi karşılığı yukarıda sayılanlardır. Manevi karşılığı ise işverenin duyduğu güven ve verdiği itibardır (Goldthorpe, 1982: 169).

Goldthorpe'a göre hizmet sınıfı iş bölümü olarak, bir tarafta profesyoneller ve bir tarafta yöneticiler ve idareciler olmak üzere, iki kısma ayrılrsa da farklı gruplardan oluşmaz. Bu kısımlar, farklı görevleri ifa etseler de işverenin yetkilerini paylaşma ve ona sadık kalma noktasında bütün bir sınıftırlar (Goldthorpe, 1982: 170). Hizmet sınıfının mülksüz oluşu, onları kapitalistlerden ayırır. İşyerinde daha üst mevkilere yükselme ümidi (prospect) ise onları daha aşağıdakilerden ayıran unsurdur (Butler, 1995: 29).

3.4 Goldthorpe'a yönelik eleştiriler ve Goldthorpe'un sınıf şemasının değerlendirilmesi

Goldthorpe'un sınıf şeması, Avrupa'nın sosyal sınıflarını ortaya koymada hiç şüphesiz en etkili çalışma olmasına (Evans, 1992: 211) rağmen eleştirilerden kurtulamamıştır. En sık eleştirilerden bir tanesi hizmet sınıfı kavramının kullanımıyla alakalıdır. Kapitalist sınıf, profesyoneller ve yönetim kademesinde çalışanlar gibi meslekler; hizmet sınıfı başlığı altında ifade edilerek bu kavramın kapsama alanı çok geniş tutulmuştur (Egdell, 1995: 31-32). Ancak Weberci sınıf anlayışını benimseyen ve sınıfları üretim araçlarının mülkiyetine göre değil de mesleklere göre konumlandıran Goldthorpe'a göre, bir toplumun sınıf yapısını anlamak için en uygun olan budur (Goldthorpe, 1987: 41).

Goldthorpe, sınıf şemasının *hiyerarşik* formda olmadığını ve sınıf *ilişkilerinin* yapısını ifade ettiğini söylese de (Goldthorpe, 1987: 43), bu durum eleştirilmiş ve Goldthorpe'un sınıf şemasının aslında hiyerarşik yapıya dayandığı ifade edilmiştir (Crompton, 1994: 59).

Goldthorpe'un çeşitli meslekleri göz önüne alarak yaptığı, kol gücüne dayalı işlerde çalışanlar ve kol gücüne dayalı işlerde çalışmayan ayrımı da eleştirilmiştir. Bu eleştiri en çok Marksist yazarlar tarafından dillendirilmiştir; çünkü böyle bir ayrım işçi sınıfını kendi içinde farklılaştırmaktadır (Crompton, 1994: 59-60; Edgell, 1995: 32-33).

Goldthorpe'un en çok eleştiri aldığı konulardan bir tanesi de maaşlı çalışanlar (yüksek dereceli profesyoneller, idareciler ve memurlar büyük kuruluşlardaki yöneticiler) ile kapitalistlerin (büyük mülk sahipleri) I numaralı kategoride aynı yere konmasıdır (Şengönül, 2008b: 8). Her ne kadar bu kısımda yer alan maaşlı çalışanların, kapitalistlerle çıkar birliği içinde olduğunu söyleyerek bu duruma destek verenler olsa da maaşlı çalışanlarla kapitalistlerin aynı sınıfta yer alamayacağını söyleyenler de vardır. Daha önce incelenen Wright'ın sınıf analizindeki temel ayrımın, üretim araçlarına sahip olmayanlar ve üretim araçlarına sahip olanlar diye olduğu belirtilmişti. Abercrombie ve Urry'ye (1983: 32) göre hizmet sınıfı, sınıf düzeninde ortada bir sınıf değildir, tepededir; ancak kapitalist sınıfla birleşik de değildir.

Scott (1991: 65), hizmet sınıfının yükselmesinin kapitalist sınıfın gücünü azalttığını söylemiştir. Hizmet sınıfıyla ilgili tartışmaların bu çalışmanın doğrudan konusu olmadığını belirterek konuyu burada sonlandıralım.

Goldthorpe'un sınıf şeması hakkında bir başka tartışmalı konu, V ve VI numaralı sınıflarda yer alan vasıflı işçilerin (düşük dereceli teknisyenler, kol işçilerinin denetçileri, vasıflı kol işçileri) durumudur. Bu sınıflar, bir taraftan otorite ve yetkilerinin olması nedeniyle orta sınıfta yer alırken bir taraftan da terfi olanakları ve kol gücüne dayalı işlerde çalışmaları nedeniyle işçi sınıfında yer almaktadır. Bu durum kol-kafa işçileri ayrımının sorgulanmasına neden olmaktadır (Şengönül 2008a: 90).

Evans'ın (1992) İngiltere için ampirik değerlendirme sonuçlarına göre Goldthorpe'un sınıf şeması, temel prensipler çerçevesinde geçerlidir. Sınıf ve mesleki durum arasında güçlü bir bağ olduğu saptanmıştır. Ayrıca şemadaki hizmet sınıfı, orta sınıf ve işçi sınıfı hiyerarşisi de datalar tarafından desteklenmektedir. Sadece vasıflı çalışanlar (VI numaralı sınıf) ve yarı ve vasıfsız çalışanlar arasındaki (VII numaralı sınıf) fark ile I ve II numaralı sınıflar arasındaki farkı ortaya koymada, modelde küçük sapmalar meydana gelmiştir.

Goldthorpe'un bir diğer eleştiri aldığı konu üretim ve iş sürecindeki konumlarına bağlı olara çalışanlara verilen "kafa" ve "kol" kavramlarıdır. Kafa işçileri kavram olarak bu grubun sadece bilgilerine dayalı olarak beyinsel aktivitelerle geçimlerini sağladıklarını ifade ederken kol işçileri de kavram olarak bu grubun sadece el becerilerine dayalı olarak bedensel aktivitelerle geçimlerini sağladıklarını ifade eder. Bu ayrıma göre kafa işçilerinin çalışma esnasında bedenlerini, kol işçilerinin de beyinlerini kullanmamaları gerekir. Oysa kafa işçileri en azından klavyeye dokunurken ellerini yani bedenini kullanmaktadır. Öte yandan kol işçileri de üretim sürecinde "akılsız" bir makine gibi davranmaz ve illaki beynini kullanır, en azından daha önce edindiği bilgileri üretim sürecinde kullanır. Bu sorunla beraber, kafa işçileri-kol işçileri ayrımı daha çok "teorik" isimlerdir ve gerçek hayatta tam karşılıklarını her zaman bulmak zordur.

SONUÇ

Sosyal bilimlerde ilgi konusu olan orta sınıf gelir, eğitim ve meslek başta olmak üzere, farklı kriterlere göre tanımlanmaktadır. Hangi kriterin orta sınıfı en iyi ifade ettiği konusunda farklı görüşler olduğu gibi, belli bir kriterin sınırlarının ne olması gerektiği konusunda da farklı görüşler mevcuttur.

Orta sınıf Marksizm için anlaşılması ve analiz edilmesi gereken bir sorun oluşturmaktadır. Marksizm'e göre toplumlar burjuva ve işçi sınıfı olmak üzere ikiye ayrılacak ve en sonunda üretim araçlarının mülkiyeti ortadan kalkacaktır. Oysa kapitalist ülkelerin gelişme seviyesi arttıkça, orta sınıf güçlenmektedir.

Orta sınıf, yeni kıtaların keşfinin sonucu olarak ticaretin gelişmesiyle ortaya çıkan bir sınıftır. Eski orta sınıf olarak isimlendirilen bu sınıf, günümüzde varlığını kendi işinde çalışan, küçük girişimci, küçük işveren gibi isimler altında devam ettirmektedir. Sanayi devriminden sonra üretim ölçeğinin büyümesiyle ücretli veya maaşlı çalışanlar arasında gelir, otorite, vasıf gibi konularda farklılaşmalar olmuştur. Böylece maaşlı çalışanların bir kısmı orta sınıf olarak anılmaya başlamıştır ki bu sınıf da yeni orta sınıf olarak isimlendirilmektedir.

Ücretli veya maaşlı çalışanların bu şekilde katmanlaşması, günümüz Marksist düşünürleri de meşgul etmektedir. Bu düşünürlerden en önemlisi, çalışmalarının çoğu doğrudan orta sınıfı ele alan Wright'tır. Wright, sınıfları ilk başta üretim araçlarının mülkiyetine göre sınıflandırdıktan sonra, ücretli veya maaşlı çalışanları da vasıf ve otorite durumuna göre bölümlere ayırmış ve orta sınıfları çelişkili sınıf olarak değerlendirmiştir. Orta sınıflar üretim araçlarına sahip değildir; ancak kapitalist sınıfla olan ilişkileri nedeniyle işçi sınıfı da değildir.

Orta sınıf analizleri, sınıfların oluşumunda üretim araçlarının mülkiyetini temel almayan Weber üzerinde kuruludur. Weber, Marx'ın iki temel sınıfı olan büyük girişimciler ve işçi sınıflarının arasına, küçük burjuva ve yetkili çalışanlar olmak üzere iki sınıf daha eklemiştir. Weber'de üretim araçlarının mülkiyeti sınıfları belirlememekle beraber, sınıfların oluşumunda iktisadi koşullar çok önemlidir.

Weber'in anlayışında sınıflar, Marksist anlayışın aksine, homojen gruplar değildir. Ortak yaşam tarzına sahip insanlar statü gruplarını, ortak kökenleri, çıkarları ve hedefleri olduğu için bir arada çalışan bir grup birey de partileri meydana getirmektedir. Bu sosyal yapıya etki eden en önemli unsur iktisadi

unsurlardır; ancak etki eden başka unsurlar da bulunur.

Weber'e göre orta sınıf, modern toplumda bürokrasinin büyümesi ve kapitalist üretimin genişlemesiyle var olur. Yöneticiler ve beyaz yakalı çalışanlardan oluşan yeni orta sınıf, işçi sınıfına göre iş güvencesi, daha yüksek ücret, sosyal şartlar vb. olanaklar bakımından avantajlara sahiptirler. Orta sınıf, kapitalist üretimin genişleme eğilimiyle büyür; ayrıca buna ilave olarak işçi sınıfı üzerindeki kontrol gücü sayesinde kapitalistlerle ortak çıkarlara sahip olur. Orta sınıf hem kapitalistlerle hem de işçi sınıfıyla ilişki içindedir.

Weberci bir düşünür olan Goldthorpe, üretim araçlarının mülkiyetini hemen hemen hiç dikkate almayarak sınıfları mesleki statüleri göre belirlemiştir. Bu görüşü doğrultusunda, yüksek dereceli çalışanları, büyük mülk sahipleriyle beraber en üst sınıfa koyması, Goldthorpe'un en çok eleştiri aldığı konuların başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Abercrombie, N. ve Urry, J. (1983). *Capital, labour and the middle classes*. London: Allen and Unwin, UK.
- Battero, W. (2005). *Stratification: Social division and inequality*, Abingdon: Routledge, UK.
- Breen, R., Foundation of Neo-Weberian class analysis. <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, Erişim Tarihi: 04.04.2010.
- Burke, P. (2005). *Tarih ve toplumsal kuram*. (çev. M. Tunçay) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Burris, V. (1986). The Discovery of the new middle classes. *Theory and Society*, 15, 317-349.
- Burris, V. (1995). The Discovery of the new middle classes. Vidich, A. J. (ed.). *The New Middle Class*, (ss. 15-54) İçinde. London: Macmillan Press.
- Callinicos, A. (2006a). Giriş. (çev. O. Akonhay). Callinicos, A. ve Harman, C. (eds.) *Neoliberalizm ve sınıf*, (ss. 9-25) İçinde. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Crompton, R. (1994). *Class and stratification: An introduction to current debates*. Oxford, İngiltere: Blackwell Publishers.
- Edgel, S. (1998). *Sınıf*. (çev. D. Özyiğit). Ankara: Dost Kitapevi.
- Ergil, D. (1994) *Toplum ve insan*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Erikson, R. ve Goldthorpe, J. H. (1992.) *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. Oxford, UK: Clarendon Press.
- Erikson, R., Goldthorpe, J. H., ve Portocarero, L. (1979). Intergenerational class mobility in three Western European societies: England, France and Sweden. *The British Journal of Sociology*, 30(4), 415-441.
- Evans, G. (1992). Testing the validity of the Goldthorpe Class Schema. *European Sociological Review*, 8(3), 211-232.
- Giddens, A. (1981). *The class structure of the advanced societies*. London: Hutchinson Publisher.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (çev. H. Özel ve C. Güzel) Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gilbert, D. (2007). *Mexico's middle class in the neoliberal era*. The University of Arizona Press.
- Goldthorpe, J. H. (1982). On the service class, its formation and future. A. Giddens ve G. MacKenzie (eds.). *Classes and division of labour: Essays in honour of Ilya Neustadt*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Goldthorpe, J. H. (1987). *Social mobility and class structure in modern Britain*. Oxford, UK: Clarendon Press.
- Goldthorpe, J. H. (1996). Class analysis and the reorientation of class theory: The case of persisting differentials in educational attainment. *British Journal of Sociology*, 45, 481-505.
- Goldthorpe, J. H. (2000). *On sociology: Numbers, narratives and the integration of research and theory*.

- Oxford, UK: Oxford University Press.
- Howe, C. (1992). *Political ideology and class formation: A study of the middle class*. US: Praeger Publisher.
- Karpat, K. (15 Mart 2010). Osmanlı'dan Günümüze Orta Sınıflar, Siyaset ve Demokrasi. *Zaman Gazetesi*.
- Kaya, Y. (2008). Proletarianization with polarization: Industrialization, globalization, and social class in Turkey, 1980–2005. *Research in Social Stratification and Mobility*, 26, 161–181.
- Lucal, B. (1994). Class stratification in introductory textbooks: Relational or distributional models?. *Teaching Sociology*, 22(2), 139-150.
- Mardin, Ş. (1967). Historical determinant of stratification: Social class and class consciousness in Turkey. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 22(4), 111-142.
- Marx, K. (1963). *Theories of surplus value*. Part 1, Moskova: Progress.
- Marx, K. ve F. Engels (1967). *The communist manifesto*. (çev: S. Moore) Harmondsworth: Penguin.
- Scott, J. (1991). *Who rules Britain?* Cambridge, UK: Polity.
- Scott, J. (1996). *Stratification and power: Structures of class, status and command*. Cambridge, UK: Polity.
- Şengönül, T. (2008a). Eğitimsel kazanım yoluyla profesyonel ve yönetimsel konumlara ulaşan bireyleri Neo- Marxist ve Neo-Weberci kuramlar çerçevesinde çözümlemek. *Sosyoloji Dergisi*, 19, 59-101.
- Şengönül, T. (2008b). Sosyal sınıf kökeni, eğitimsel kazanım ve dikey sosyal hareketlilik ilişkisi. *Hacette Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-dergisi*, www.sdergi.hacettepe.edu.tr, 11.01.2010 tarihinde erişildi.
- Weber, M. (1978). [1922]. *Economy and society*. (2 cilt). Roth, G. ve Wittich, C. (eds) Berkeley, USA: University of California Press.
- Wright, "Foundations of a Neo-Marxist Class Analysis" <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, 04.04.2010 tarihinde erişildi.
- Wright, E. O. (1976). Class boundaries in advanced capitalist societies. *New Left Review*, 98, 3-41.
- Wright, E. O. (1980). Varieties of Marxist conceptions of class structure. *Politics Society*. 9, 323-370.
- Wright, E. O. (1989). *Classes*. London, UK: Verso.
- Wright, E. O. (1997). *Class counts: Comparative studies in class analysis*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wright, E. O. (2000). *Classes*. New York: Cambridge University Press.
- Wright, E. O. (2002). The shadow of exploitation in Weber's class analysis. *American Sociological Review*. 67(6), 832-853.
- Wright, E. O. *Foundations of a Neo-Marxist class analysis*. <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/>, 04.04.2010 tarihinde erişildi.
- Wright, E. O., Levine, A. ve Sober, E. (1993). *Reconstructing Marxism*. London, UK: Verso.
- Yıldırım, C. (2011) Neoliberal dönemde Türkiye'de orta sınıfın durumu. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.